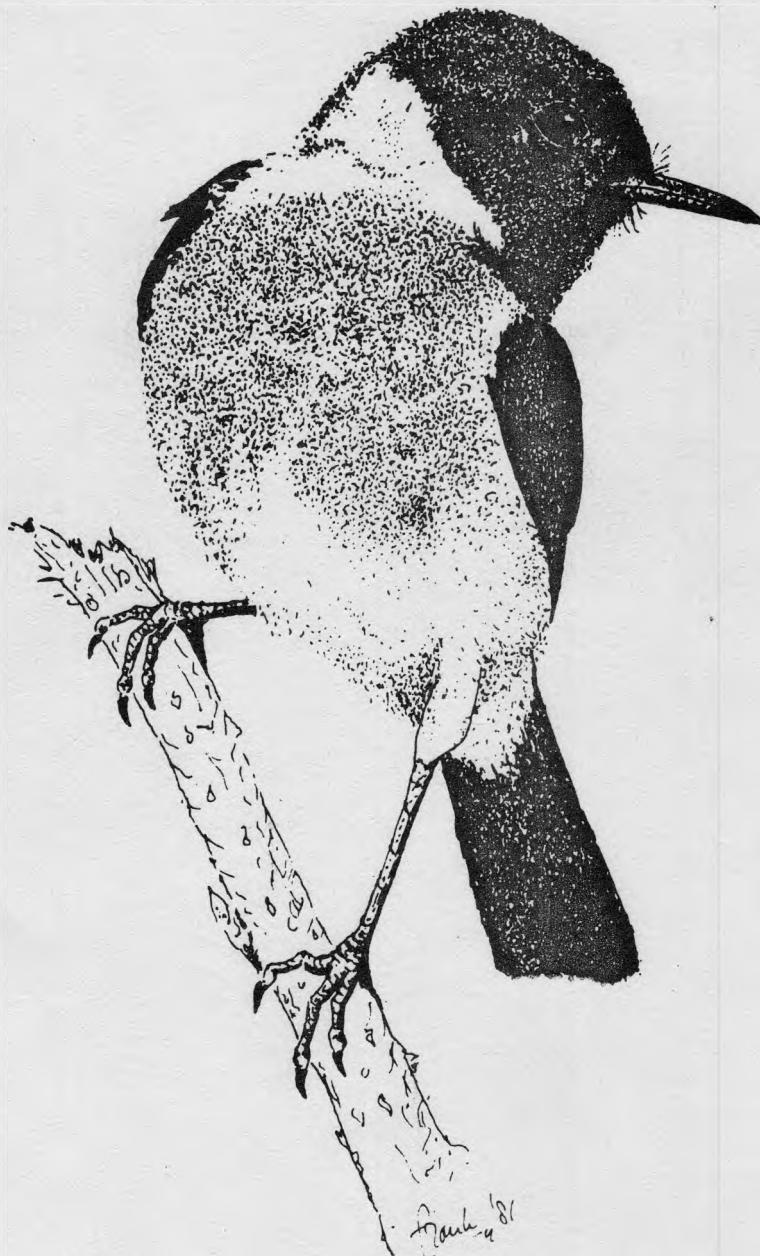

DE ROODBORSTTAPUIT

PERIODIEK VAN HET SAMENWERKINGSVERBAND VAN OOST-BRABANTSE VOGELWERKGROEPEN

Part

Het samenwerkingsverband heeft tot doel:

- Het verbeteren van de koördinatie tussen Oostbrabantse Vogelwerk-
groepen en individuele, niet aangesloten vogelaars;
- Het opzetten en stimuleren van allerlei activiteiten zoals
vogelinventarisaties;
- Het geven van publikatiemogelijkheden door middel van het uitgeven
van een periodiek;
- Aktie voeren tegen bedreigingen van vogels en hun milieu;
- Het stimuleren van de interesse voor vogels en het plaatsen van
vogelonderzoek in een breder kader: de relaties met het milieu en
met milieuproblemen;
- Het bereiken van andere, gelijkgezinden groeperingen en instanties.

Aangesloten groepen/personen (contactadressen en afgevaardigden)

VOGELWERKGROEP MIDDEN-BRABANT

Loek Hilgers, Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk (04242 - 84978). Afgevaardigden: Loek Hilgers en Ad van Poppel.

VOGEL- EN NATUURWACHT 'S-HERTOGENBOSCH E.O.

Dick Jansen, Postbus 207, 5140 AE Waalwijk. Afgevaardigden: Dick Jansen en Gerard Sluyter.

VOGELWACHT UDEN

Gebr. Hermans, Beukenlaan 22, 5409 AS Odiliapeel (04132 - 72777). Afgevaardigden: Ad van Dijk en gebr. Hermans.

VOGELWERKGROEP DE PEEL

Theo van Otterlo, Lotusstraat 48, 5721 ZV Asten. Afgevaardigde: Sjef Benders, Wilhelminastraat 58, 5721 KK Asten (04936 - 1367).

VOGELWERKGROEP DE KULDER (SON)

Rob Peeters, Biesboschlaan 12, 5691 LE Son (04990 - 2155). Afgevaardigde: Rob Peeters.

VOGELWERKGROEP KNNV EINDHOVEN

Hans van As, Terschellingstraat 2, 5628 LB Eindhoven (040 - 418703). Afgevaardigden: Louis Schrover en Ruud Bossong, Floraplein 23, 5644 JS Eindhoven (040 - 114162).

VOGELWERKGROEP IVN VALKENSWAARD

Ad van Asten, Waalreseweg 73a, 5554 HB Valkenswaard (04902 - 41271). Afgevaardigde: Ad van Asten.

VOGELWERKGROEP DE KEMPEN

Lex Peeters, Marialaan 26, 5541 CD Reusel (04976 - 2271). Afgevaardigden: Tom Heijnen en Lex Peeters.

COORDINATOR WATERVOGELTELLINGEN

Ad van Poppel, Scarlattistraat 108, 5482 GC Tilburg (013 - 553121).

DE ROODBORSTTAPUIT

Periodiek van het Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse Vogel-
werkgroepen

Jaargang 2

Nummer 1

Februari 1983

Voorzitter: Sjef Benders, Wilhelminastraat 58, 5721 KK Asten
(04936 - 1367).

Sekretaris: Tom Heijnen, Jan Sluytersweg 26, 5645 JD Eindhoven
(040 - 114873).

Penningmeester: Loek Hilgers, Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE
Oisterwijk (04242 - 84978).

Redactie: Tom Heijnen, Loek Hilgers, Frank Neijts.

INHOUD

Vogelwerkgroepen aan het woord: VWG De Peel, Hans v/d Laarschot	1
De doortrek van de Kraanvogel in Brabant in het najaar van 1982, Peter Voorn	4
Bepaling van de zangactiviteit van de Zwartkop, Hans van Buël	20
Vogelwaarnemingen in een deel van het ruilverkavelingsgebied Midden-Maasland in mei 1978, Sjoerd Braaksma	25
Inventarisatie van broedvogels op de Strabrechtse Heide 1968 - 1980, John Bruinsma	31
Het voorkomen van de Dodaars als broedvogel in Noord-Brabant in 1981, Ad van Poppel	38
Vogelwaarnemingen tijdens een kanotocht over enkele beken in Zuidoost-Brabant, 16 tot en met 23 juli 1983, Tom Heijnen en Peter Voorn	47
Korte mededelingen:	
- Nieuwe rubriek als experiment in voorbereiding ... waar- nemingen gevraagd, Lex Peeters	52
- Lepelaar op de Campinasche Heide, Frank v/d Oetelaar	54
- Over de herfsttrek van Paapjes en Tapuiten, Loek Hilgers	56
- Sterke najaarstrek van Paapjes in de Kempen, Lex Peeters	58
- Belangrijke waterrijke vogelgebieden in Nederland: enkele aanvullingen en correcties, Tom Heijnen	59
Boekbespreking:	
- De IJsvogel in Nederland (door J.G.A. Probst), Loek Hilgers	62
Mededeling: Tentoonstelling "Beken in Brabant".	63

Omslagtekening: Frank Neijts.

Overige tekeningen: Peter Voorn, Victor Retel, Tom Heijnen.

Uiterste inleverdatum van kopij voor het volgende nummer:

1 mei 1983.

VOGELWERK GROEPEN AAN HET WOORD: VOGELWERK GROEP DE PEEL

Namens VWG De Peel: Hans v.d. Laarschot

Vogelwerkgroep De Peel. Een naam, die door ons pas gedragen wordt sinds 16 februari 1979. Daarvoor was het gewoon de vogelwerkgroep van het IVN Asten/Someren, de afdeling van de landelijke natuurbeschermingsclub, waarvan we nog steeds een onderdeel zijn. De geschiedenis van onze groep duurt echter al enkele jaartjes langer. De basis is gelegd in oktober 1973, toen twee Astense vogelaars elkaar in hun gemeenschappelijke interesse ontmoetten en besloten er voortaan gezamenlijk op uit te trekken. Activiteiten in het toen ook nog jonge Natuurstudiecentrum en -museum Jan Vriends brachten hen in contact met enkele leden van de plaatselijke IVN-afdeling, die hun oog ook wel eens op de vogeltjes richtten. Vanaf die tijd werd regelmatig bijeengekomen in het museum om vogelervaringen en wetenswaardigheden uit te wisselen. Via via hoorden anderen ervan en zij sloten zich aan, met als grote bindende kracht voor de groep op dat moment het SOVON Atlasproject voor Broedvogels. Naast medewerking aan deze groots opgezette landelijke inventarisatie werden ook nog kortstondige, regiogebonden onderzoekjes gedaan, zoals een telling van verkeersslachtoffers onder de vogels langs de pas in gebruik zijnde S 24.

En de geschiedenis bleef zich herhalen. Via via hoorden anderen ervan ....., zodat we nu met bijna 40 leden met onze hobby bezig zijn. Niet allen zijn lid van het IVN. Het lidmaatschap staat namelijk, tegen betaling van fl. 15,- kontributiegeld, ook open voor niet-IVN-ers. De snelle en flinke groei had aan de ene kant de konsekventie, dat een aantal activiteiten niet meer (gezellig) samen, als een groep, kon worden uitgevoerd. Daar stond tegenover dat we, met meer mensen, de vogelstudie via meerdere kanalen konden laten verlopen.

Vanaf begin 1979 zijn we langlopende, steeds terugkerende activiteiten gaan organiseren via vaste werkgroepen. De eerste, die dan aandacht verdiend is de werkgroep "Nestkasten", die in feite al vanaf het begin van de vogelwerkgroep opereert. De ongeveer 10 medewerkers hebben in 7 tuinen en natuurterreintjes ruim 125 verschillende nestkasten hangen. Tijdens het broedseizoen worden vanaf een afstandje de nestkastbezoekers geobserveerd. Aan het eind ervan wordt van de resultaten een verslagje opgemaakt en in het najaar worden de kastjes gereinigd en indien nodig gerestaureerd. De laatste jaren gebeurt dit ook met hulp van het Jeugd-IVN. Een speciaal onderdeel van de werkzaamheden vormt het maken en op geschikte (voormalige broed-) plaatsen van Kerkuilenkasten. En met resultaat.

Ook al herbergen de gemeenten Asten en Someren veel aantrekkelijke en verschillende biotopen, VWG De Peel zou VWG De Peel niet zijn, als ze zich niet met de Peelrestanten zou bezighouden. Dit gebeurt binnen de werkgroep "Avifauna van de Peel" en "Vogels van de Astense Peel". De eerstgenoemde heeft al eens aandacht gevraagd in De Roodborsttapuit (jrg. 1, nr. 2, p. 56). Dit jaar is voor het eerst in ruimer verband aandacht besteed aan het veldwerk. Op 16 mei is door een groot aantal deelnemers bijna de gehele Deurnese Peel geïnventariseerd. Dit was een soort proeftelling, om te zien wat er mogelijk is. In 1983 zal er zeker weer een Peelinventarisatie georganiseerd worden. In welke vorm,

dat wordt de komende maanden door de werkgroep bekeken en hopenlijk zullen hieraan ook leden van andere, bij het SOBVG aangesloten groepen deelnemen.

De medewerkers van de werkgroep "Vogels van de Astense Peel" inventariseren elke maand het Peelgebied, dat in bezit en in beheer is van de gemeente Asten (= het noordwestelijke randgebied van de Grootte Peel). Hiervoor is kort geleden, met medewerking van leden van het IVN Asten/Someren, een beheersplan opgesteld voor de komende 10 jaren. De bedoeling van de inventarisatie is inzicht te krijgen in de vogelstand van de Astense Peel, om vanuit dit inzicht mogelijk advies aan de beheerder te geven met betrekking tot beheersmaatregelen. En de inventarisatiegegevens leveren ook een nuttige bijdrage aan de "Avifauna van de Peel".

Zo nu en dan werken leden mee aan de Kokmeeuwenbestrijding in de Grootte Peel en aan bliksemakties in verband met botulisme in hetzelfde gebied.

Op verzoek van de bewoners van de poortgebouwen van het Kasteel Aastein (Asten-Heusden) wordt de tuin rondom de ruïne op vogels geïnterviewd. Dit onderzoek wordt door twee leden uitgevoerd. Jaarlijks wordt hiervan een verslagje opgemaakt.

Medewerking aan de SOVON projecten, die wel geen nadere toelichting behoeven, heeft zich na het broedvogelproject voortgezet in het Atlasproject voor Winter- en Trekvogels. Jammergenoeg moet gekonstateerd worden, dat de animo hiervoor minder is dan bij het eerste. Door de grotere intensiviteit van het Winter- en Trekvogelproject (naast een geringe stimulans van bovenaf) zijn we denk ik een beetje telmoegeworden. Ditzelfde moesten we namelijk enige jaren geleden ook constateren bij de werkgroep "Waterwild", die regelmatig op het Strandbad Oostappen telde. Nu wordt dit nog slechts door één lid gedaan. Maar gelukkig zijn we niet zo telmoeg, dat we niets nieuws meer aanpakken. De vanuit het SOBVG (goed) opgezette wintertelling in januari 1982 is bij onze leden goed aangeslagen en er wordt verlangend uitgezien naar de telling van 1983. Ook zal gestreefd worden naar medewerking aan de weidevogelinventarisatie in 1983, waarvoor ons afgelopen jaar de tijd voor een goede voorbereiding ontbrak. In de vorige Roodborsttapuit werd melding gemaakt van grove aanslagen op Buizerd- en Havikbroedsels. Onze VWG heeft hier al langer mee te maken. Vanaf 1979 zijn we daarom overgegaan tot horstbewaking in bijvoorbeeld de Staatsbossen, die zijn nut wel heeft bewezen. Een werkgroepje bereidt deze aktie in samenwerking met politie en gemeente voor.

De werkgroep "Organisatie" koördineert het hele reilen en zeilen van de VWG. Zij bestaat uit vijf gekozen leden, die o.a. voorbereiden:

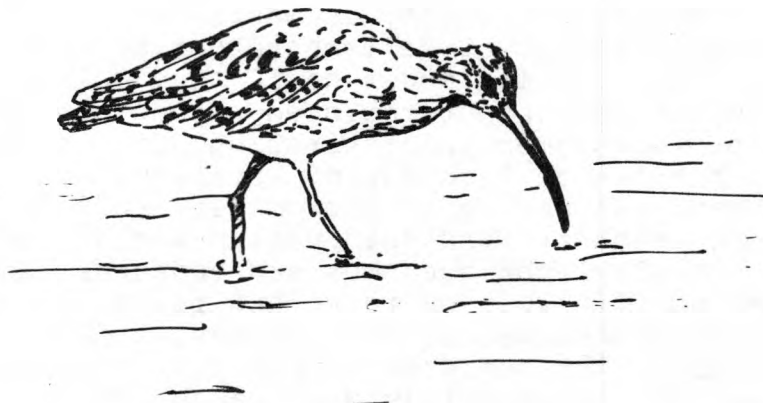
- * de huishoudelijke vergaderingen, die eens in de twee maanden worden gehouden. Het eerste deel wordt gevuld met het doorspreken van de komende activiteiten en algemen organisatorische problemen en niet te vergeten de aktuele vogelwaarnemingen. Het tweede gedeelte van deze bijeenkomsten wordt meestal gevuld met vogelfilms, vogeldia's of video-opnamen.
- * de thema-avonden: ook eens in de twee maanden. De hele avond wordt besteed aan één vogelonderwerp. Zo hebben we ons dit jaar bezig gehouden met de Vogelwet, vogels van de Peel en vogelbiotopen. Twee van dergelijke avonden staan open voor iedereen. Dit jaar waren dat de avonden met Vogelbescherming en met Sjoerd Braaksma over vogel-trek, allebei erg druk bezocht.
- * de wandelingen: eens in de maand trekken we er gezamenlijk op uit. Enerzijds om elkaar beter te leren kennen en anderzijds om vogelgebieden te leren kennen.
- * de ekskursies: naar interessante vogelgebieden buiten onze regio, zoals Zeeland, Zuid-Flevoland en Texel.

Waarnemingen kunnen door de leden verwerkt worden in ons archief. Onze archivaris heeft ook de zorg over de bibliotheek, de knipseldienst en alle andere paperassen.

Verslagen van ekskursies en inventarisaties, artikelen over een vogelonderwerp en dergelijke kunnen onze leden (en ook niet-leden) kwijt in ons jaarboekje "De Kuluut" (= streeknaam van de Wulp, opgenomen in het embleem van onze groep), dat in 1982 voor het eerst verschenen is. Het tweede nummer is inmiddels ook verschenen en is te verkrijgen à fl. 2,50 via ons postadres Lotusstraat 48, 5721 ZV Asten of via telefoonnr. 04934 - 1555.

Een nieuwe activiteit, waarvoor we ook een speciale werkgroep geformeerd hebben, is de Beginnerskursus Vogelherkenning, die voor de eerste helft van 1983 op het programma staat. Hierin zal in vijf lessen aandacht worden besteed aan onder andere veldkenmerken, hulpmiddelen bij het vogels kijken, vogelbiotopen en territoriumgedrag. Aan elke les is een wandeling gekoppeld. Na niet zo kapot te zijn geweest van het oprichtingsgebeuren van het SOBVG hebben we ons, na een nieuwe waardebeoordeling van het Samenwerkingsverband, vorig jaar definitief aangesloten. We vinden het een goede zaak als vanuit een samenspraak getracht wordt meer eenheid in de activiteiten van de verschillende vogelaars te brengen. Dit kan de vogels enkel maar ten goede komen.

Adres: Rinkveld 7, 5721 SP Asten.

DE DOORTREK VAN DE KRAANVOGEL IN BRABANT IN HET NAJAAR VAN 1982

Peter Voorn

Inleiding

Velen van ons zullen zich ongetwijfeld het weekend van 14/15 november 1976 herinneren waarin, voor onze regio, rekordaantallen Kraanvogels doortrokken.

1982 mag zich wat dat betreft ook gerust een rekordjaar noemen. Gaat het zo goed met de Kraanvogelstand in noordelijk Europa? Nee, zeer zeker niet. Hoe komt het dat de trek van de Kraanvogel door ons land een van jaar tot jaar grillig en wisselvallig verloop heeft? Het antwoord op deze en vele andere vragen met betrekking tot de Kraanvogel trek zijn niet een, twee, drie te geven. In dit artikel wil ik de najaarstrek van dit jaar bespreken en tegelijkertijd wat achtergronden omtrent het zeer variabele trekverloop vermelden.

Algemeen

Tussen september en half oktober nemen de aantallen Kraanvogels op de pleisterplaatsen rond de Oostzee gestadig toe. De meest bekende pleisterplaatsen zijn de Oostduitse schiereilanden Rügen en Bock. De jonge dieren, die voor hun vijfde levensjaar nog ongepaard zijn, verblijven hier al vanaf eind juli.

Deze grote pleisterplaatsen hebben een verzamel functie. Overdag fou-rageren de Kraanvogels in kleine en grote groepen op grasland en ak-kers, waar ze hoofdzakelijk plantaardig voedsel vergaren. 's Avonds vliegen ze net als ganzen in grote groepen naar de gezamenlijke slaap-plaatsen, die meestal uit rustig gelegen, ondiepe wateren of moeras-sen bestaan.

Ook groepjes die in ons land tijdens de doortrek, soms noodgedwongen (door slecht weer: mist, regen, harde wind e.d.) moeten pleisteren, vertonen dit gedrag.

Tegen eind oktober bereiken de grote Oostzeer-pleisterplaatsen hun maximale aantallen. Ze wachten op een "metereologisch vertreksein". Wanneer ze precies vertrekken, is moeilijk te voorspellen. Het lijkt erop dat ze wachten totdat de temperatuur beneden een bepaalde waarde komt (in onze omgeving onder de 10 °C). Duitse onderzoekers, die samenwerkten met beroepsmetereologen, menen een relatie gevonden te hebben met de zogenaamde impulsstraling, die veroorzaakt wordt door over elkaar schuivende luchtlagen. De Kraanvogels zouden een speciaal zintuig hebben, waarmee ze op deze manier voor de trek gunstige luchtlagen op grote afstand "aan voelen komen" (Deppe 1978).

De ligging van die luchtlagen met een bepaalde impulsstraling zou tevens bepalend zijn voor de te volgen route. Nu zijn er twee routes, een oostelijke en een westelijke. De westelijke route (o.a. over ons land) wordt gebruikt door Kraanvogels die in Zweden, Noorwegen, noord Finland en het westelijk deel van midden Europa broeden. Deze route beslaat een smalle zone, die zo'n 50-150 km breed is en loopt vanaf de Oostzee-pleisterplaatsen in westzuidwestelijke richting naar

Hamburg, vervolgens tussen Hamburg en Hannover door over de Lüneburgerheide, waar regelmatig overnacht wordt, naar Bremen om ten zuiden van Enchede ons land te bereiken. Let wel, ik heb hier alleen de westgrens van de route aangegeven. Deze route wordt tussen half oktober en half november gebruikt door 10.000 tot 30.000 Kraanvogels. Via het oostelijk deel van ons land vliegen ze, al dan niet na een overnachting of korte fourageerstop, via België en midden Frankrijk naar de westelijke Pyreneeën-uitlopers, om vervolgens over de Sierra Guadarama in Spanje te vliegen, waarna ze hun overwinteringsgebieden bereiken, waarvan de belangrijkste zijn: de Estramadura in zuid Spanje en Portugal en oases en riviermondingen in Marrokko, Tunesië en Libië.

De oostelijke route is voor ons van veel minder groot belang, omdat wij de Kraanvogels die die volgen nooit te zien krijgen, tenminste als we veronderstellen dat er een scherpe demarcatielijn tussen broedgebied en trekroute loopt die oostelijke en westelijke Kraanvogels gescheiden houdt. Ik betwijfel echter of er werkelijk een "IJzeren Gordijn" tussen de populaties van west en oost loopt. Uitwisseling tussen deelnemers van de oost- en westroute zou heel goed mogelijk kunnen zijn, maar slechts met ringonderzoek valt dit aan te tonen en dit wordt bij Kraanvogels niet gedaan.

De oostelijke route begint ook in het Oostduitse en Poolse Oostzeegebied, loopt vervolgens naar het oosten tot aan de Pools-Russische grens en buigt dan af naar het zuiden, de Pools-Russische grens volgend tot de grote pleisterplaatsen in de Oosthongaarse Hortobágy-poesta. Van hieraf splitsen de groepen zich om naar verspreid liggende overwinteringsgebieden in het Midden-Oosten en Eurazië te gaan.

De najaarstrek in Noord-Brabant in 1983

Zoals al gezegd volgen "onze" Kraanvogels de westelijke route. Welk gedeelte van deze trekbaan bevlogen wordt, is van jaar tot jaar verschillend. Evenals het tijdstip waarop de Kraanvogels vanaf hun pleisterplaatsen vertrekken en hier arriveren, hangt dit samen met het weerbeeld.

Vroeger viel de gemiddelde vertrekdatum rond 14 oktober (gegevens van 1946-1957, Glutz et al. 1973), tegenwoordig blijkt, dat de in die jaren gesignaleerde verschuiving van de vertrekdata naar eind oktober zich zelfs lijkt door te zetten naar begin november. Wat de reden hiervan is (gesuggereerd werd biotoopaantasting) is nog niet duidelijk. Mogelijk dat ook een, voor ons nauwelijks merkbare, verandering in klimaat of weerbeeld in het najaar hiermee te maken heeft. In "normale" jaren lugt het gebied, dat door de hoofdmassa bevlogen wordt, boven het Nederlands-Westduitse grensgebied, met het aksent op het duitse deel. In "normale" jaren merken wij hier in Brabant dan ook zeer weinig van de Kraanvogeltrek. De aantallen voor Oost-Brabant liggen dan in de orde van grootte van enkele honderden tot pakweg 2-3000 exemplaren. En aangezien de hoofdmacht in een tijdsbestek van 2-4 dagen doortrekt, is het ook niet verwonderlijk dat de echte liefhebber van Kraanvogels zich veelvuldig in het veld zal moeten vertonen wil hij op een mooie dag het geul hebben een fraaie "V" met luid trompetterende "Kranen" boven een Brabants heideveld te zien vliegen (boven de stad kan ook, maar dan doet het decor enige afbreuk aan de schoonheid).

Met een totaalaantal van minimaal 10.000 Kraanvogels voor Brabant tijdens dit najaar zal het duidelijk zijn, dat we hier niet met een

"normaal" Kraanvogeljaar te doen hebben*.

De eerste waarnemingen van dit najaar werden reeds in oktober gedaan: enkele kleine groepen op resp. 27, 28 en 30 oktober, waarvan twee op de Cartierheide onder Eersel en een nachtwaarneming in het centrum van Tilburg (P.S. Op 18 oktober al werden 3 exemplaren gezien bij Beaufort in Luxemburg). Het KNMI weerbericht van donderdag 4 november voorspelde een vrij sterke temperatuursdaling met mist in delen van Duitsland en een naar zuidoost draaiende en kouder wordende wind. Ik was benieuwd naar het komende weekend en in andere jaren bel ik meestal een aantal vogelaars op wanneer ik denk dat de trek kan gaan losbarsten. Dit jaar heb ik dat niet gedaan, omdat voor het a.s. weekend van 6/7 november bij de meeste vogelaars in midden en oost Brabant toch een plassentelling op het programma stond. Ik denk dat er wel enkele vogelaars zijn die zelden zo'n mooie plassentelling hebben gehad. Zonder dat ik het wist was de trek in feite al begonnen.

Donderdag 4 november

Op deze dag slechts één waarneming, maar wel een zeer markante! De heer J. Reuser uit Esbeek, vroeger eendenkooiker in de Biesbosch, is nu in dienst bij Brabants Landschap als terreinbeheerder op een gedeelte van het immense landgoed Gorp en Rovert bij Hilvarenbeek. Hij vertelde mij telefonisch het volgende:

" Het was omstreeks 16.30 à 17.00 uur toen ik boven mijn huis aan de rand van het landgoed Kraanvogels hoorde. Het was een enorm kebaal buiten. Ik zag dat ze in de richting van het Papschotven vlogen en ging daar ook naar toe. Wat ik daar zag grenst aan het ongelooflijke. De ene groep Kraanvogels na de andere viel in op het ven. De eerste 3-4 groepen waren erg groot (elk een paar honderd). Ik telde ze in groepjes van 25 zoals je ook enorme groepen ganzen of eenden telt.

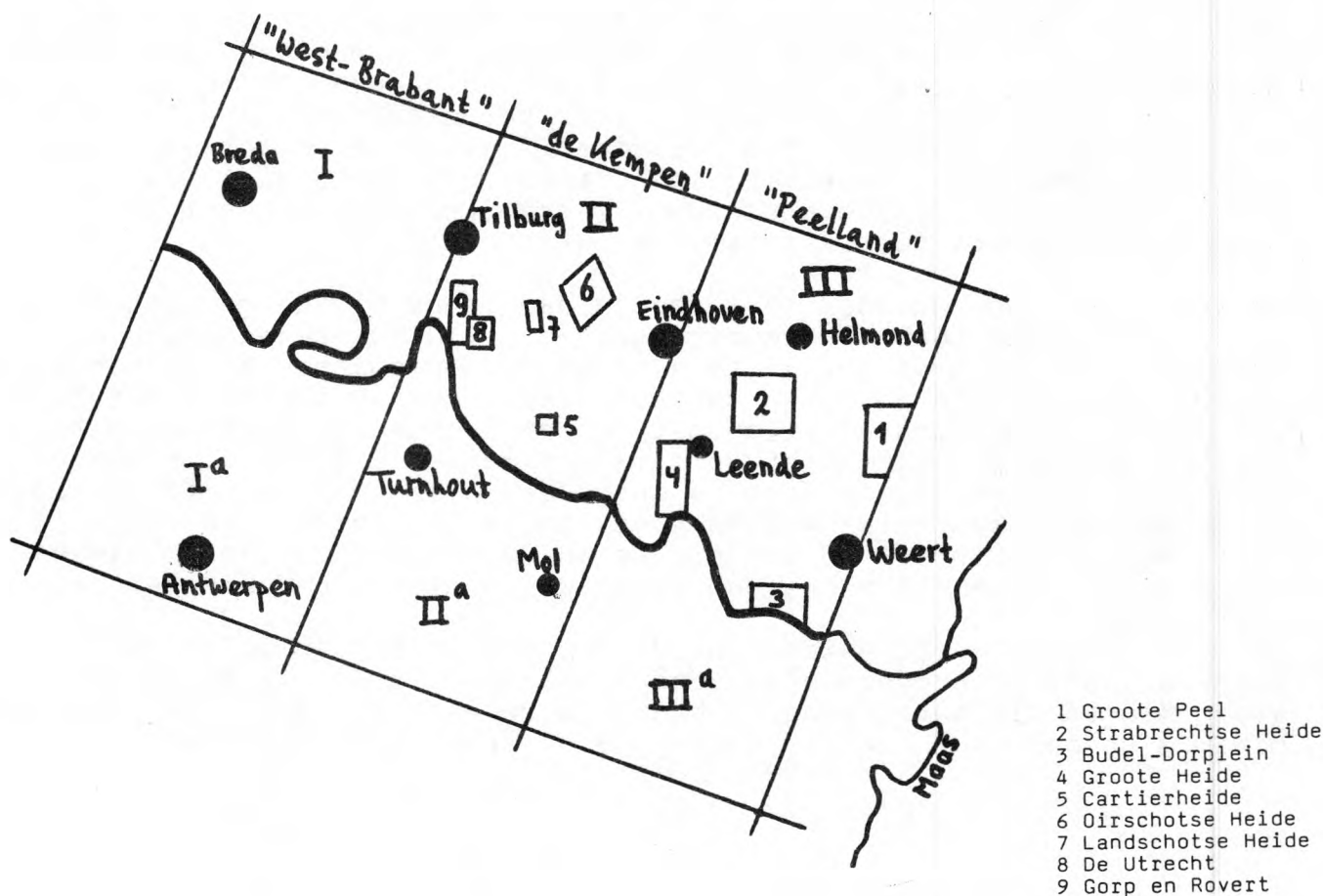
* 10.000 bij een lang niet compleet waarnemingenbestand. Het werkelijk aantal doorgetrokken Kraanvogels kan heel goed tussen bijvoorbeeld 12.500 en 15.000 liggen.

Na de grote groepen bleef het nog wel een half uur onafgebroken binnen vallen van kleine groepen. Het hele ven met inbegrip van de brede strook met moerasvegetatie stond vol met Kraanvogels. Naarmate het steeds schemeriger werd, werd ook het exakt tellen moeilijker, maar het totaal lag toch zeker op 1500 à 2000 stuks!! Helaas was ik niet in de gelegenheid om de volgende ochtend opnieuw te gaan tellen". Aldus J. Reuser.

Voor zover mij bekend is dit voor Nederland een absoluut rekordaantal. In de oude literatuur wordt wel eens gesproken over Kraanvogelgroepen van 1000 stuks, zoals die aan het begin van deze eeuw in de toen nog immense uitgestrekte en rustige Peelgebieden voorkwamen, maar sinds die grotendeels ontgonnen zijn is ook die goede oude tijd voorbij. Het is slechts aan de geweldige inspanningen en liefde voor Kraanvogels van de familie Van Deursen uit Ospel te danken, dat ook nu nog ieder jaar kleinere groepen in de Grote Peel komen overnachten in een van 15 oktober tot 15 november afgesloten deel van het terrein. Wat ook zeer vreemd is aan deze waarneming is het feit, dat deze groepen met een totaal van minimaal 1500 exemplaren door geen enkele andere waarnemer zijn gezien, in ieder geval nog niet doorgegeven. En dat terwijl deze groepen nog met daglicht een heel eind boven ons land gevlogen moeten hebben. Ze arriveerden uit oostelijke tot noordoostelijke richting.

Dat deze grote groep een voorbode is voor een nog veel groter aantal zal blijken uit het overzicht dat ik gemaakt heb van de periode 4 t/m 9 november 1982.

Om een betere indruk van de spreiding der trekbewegingen te kunnen maken, heb ik het waarnemingsgebied onderverdeeld in sectoren (figuur 1).

Figuur 1. Onderverdeling van het waarnemingsgebied in sectoren.

Iedere sektor omvat een ongeveer evengrote rechthoek, die op de hoofd-trekriching is geplaatst. De sectoren strekken zich dus van noord-oost naar zuidwest uit. De sectoren zijn vastgelegd nadat eerst op een "blanco" kaart de globale verdeling van de waarnemingen zichtbaar was geworden. De waarnemingen uit de Belgische Kempen worden apart vermeld.

Het is denk ik goed om te vermelden, dat uit het gebied ten oosten van de Zuid-Willemsvaart slechts twee meldingen werden ontvangen. De mij ter beschikking staande gegevens van die regio zijn momenteel ontoereikend om daar iets zinnigs over te kunnen zeggen.

Voor meer gegevens houd ik mij dan ook van harte aanbevolen, zodat ik dan een completer beeld van de trek in het oostelijk deel van ons land kan samenstellen. Ik denk hierbij in de eerste plaats aan leden van de Vogelwerkgroepen in Helmond, de Peel, Deurne en dergelijke.

Vrijdag 5 november

[Weer: laag hangende, totale bewolking, mistig, zicht 200-300 m, zeer zwakke ZW wind, temperatuur min. +5, max. +11 °C].

Alle waarnemingen die zeer onvolledig gedocumenteerd zijn en/of buiten het sektoreengebied vallen zijn buiten beschouwing gelaten. Indien er relevante gegevens tussen zitten, zijn deze waarnemingen apart vermeld.

Vrijdagochtend tussen 11.30 en 13.00 uur passeren 6 groepen Kraanvogels de lijn Tilburg-Breda (sektor III). Dit noem ik "eskader 2" (de groep op 4 november is "eskader 1").

Gezien het korte tijdsbestek en de concentratie in sektor III van de waarnemingen hebben we hier vermoedelijk te doen met een verzameling groepen die van dezelfde pleisterplaats zijn opgestegen en hier allen ongeveer tegelijkertijd arriveren. Voor het gemak noem ik zo'n groepenverzameling "eskader". Bij "eskader 2" gaat het om totaal 6 groepen, 680 exemplaren; de gemiddelde groeps grootte bedraagt 113; 2 groepen met totaal 275 exemplaren vliegen richting zuidwest en 4 groepen met totaal 405 exemplaren richting zuid.

De voorboden van "eskader 3" worden vroeg in de middag gesignaleerd. Het betreft hier twee kleine groepen: om 15.10 uur 10 exemplaren te Schijndel en om 15.45 uur 40 te Eersel. De hoofdmacht van "eskader 3" vliegt tussen 17.00 en 21.00 uur overwegend over het oostelijke deel van sektor II (Eindhoven-Tilburg). De eerste twee groepen van dit eskader arriveren hier juist voor de schemering (16.30-17.00 uur) en hebben de gelegenheid om voor de nacht een pleisterplaats te zoeken. Op de Strabrechtse Heide vallen 43 ex in om te overnachten, terwijl op de weilanden tussen de Tongelreep en de Opperheide onder Valkenswaard mogelijk enkele honderden Kraanvogels hebben gefourageerd en overnacht.

De rest van dit derde eskader wordt, op één groep van 140 ex boven Heeze na, alleen gehoord als avondvliegers. Er zijn uit de Kempen 7 waarnemingen die betrekking hebben op deze nachtvliegers. Ik schat het minimum aantal van deze trek golf toch op zeker 1000 exemplaren.

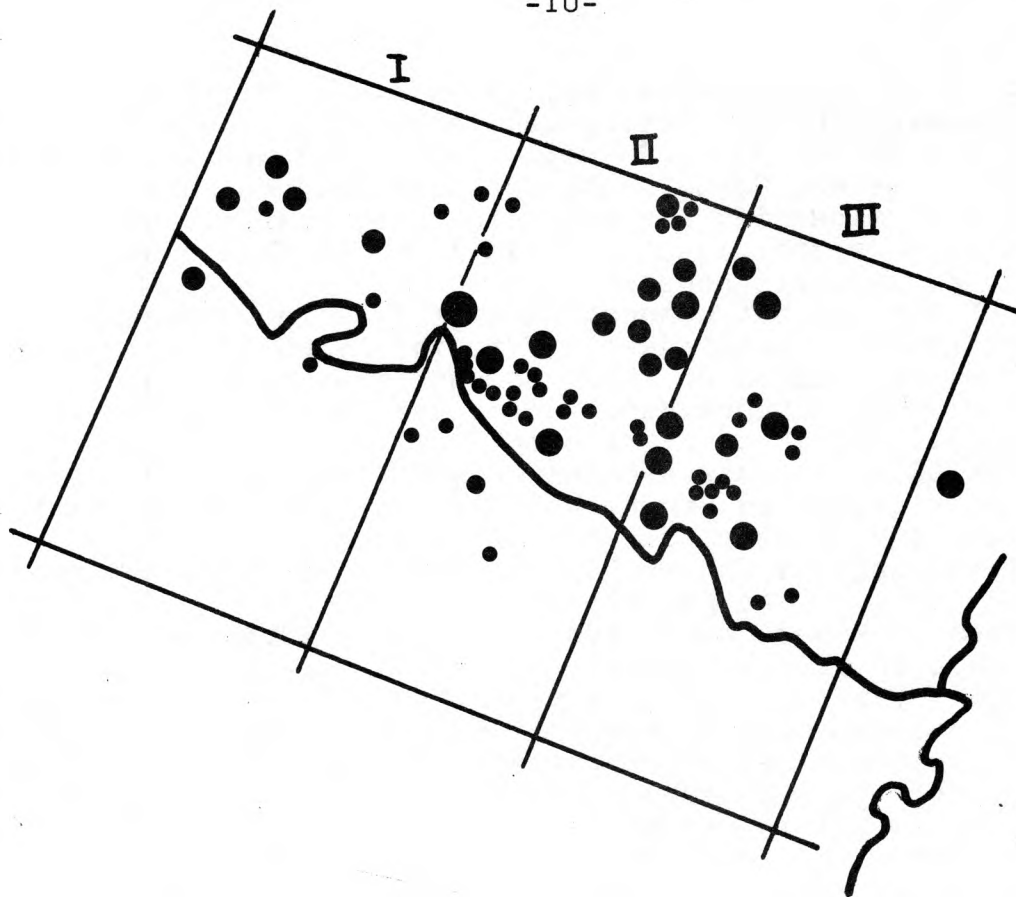
- * Schijndel 10 ex, Eersel 40 ex, Heeze 140 + 43 ex; totaal 233 ex.
  - * Valkenswaard: een waarneming van landbouwer J. van Dinter, die be-
weerde dat op een van zijn weilanden (1 ha) wel 30.000 Kraanvogels
ingevalen waren. Goed, Brabanders overdrijven en een oude Kem-
pische boer misschien nog wel iets meer, maar als een weiland van
een hectare helemaal vol zit, dan zijn dat altijd nog een paar
honderd Kraanvogels geweest.
  - * Tussen Eersel en het gehucht Witrijt 7 km verderop werden, na tele-
fonisch contact, tegelijkertijd tussen 19.00 en 19.15 uur onafge-
broken overvliegende en luid roepende Kraanvogels gehoord. Ook dit
moeten er enkele honderden, zonet veel meer, geweest zijn (med.
F. & M. v.d. Bosch en S. Kylstra).
Mogelijk is deze grote trek golf nog net met daglicht boven de
Achterhoek gezien en kan H. Wessels, die daar de waarnemingen van
Kraanvogels verzamelt, dit nog bevestigen.
  - * In Valkenswaard werden om 18.30, 19.30 en 19.45 uur Kraanvogels
gehoord (med. J. van Kessel).
  - * In Vessem en Hapert hetzelfde om 20.15 en 20.30 uur (M. Bakermans,
G. Sanders en W. v.d. Voort).
  - * In Hoogeloon werd, voor onze regio, de laatste waarneming van deze
trek golf gedaan door G. Sanders en W. v.d. Voort om 21.00 uur.
- Of de trek van dit derde eskader zich ook nog in de latere uren heeft
doorgezet is mij niet bekend. Het aantal waarnemers dat dan nog in de
buitenlucht is, is zo gering dat het bijna onmogelijk is om van de
nachttrek een reëel beeld te vormen. Een poging om met behulp van
een telefonisch opgezet luisterpostennet iets meer over de nachttrek-
frequentie te weten te komen resulteerde weliswaar in enkele nacht-
waarnemingen, maar de aantallen zijn te gering en de toevalsfactoren
te groot. Op deze wijze werd met behulp van tientallen vogelaars uit
de Kempen op enkele "gunstige" avonden geluisterd. Aangezien het niet
altijd mogelijk is om van tevoren te voorspellen in welke nachten de
trek zal plaatsvinden, si dit systeem niet betrouwbaar om de nacht-
trekactiviteit te meten.

Zaterdag 6 november

Overall in het land blijken vandaag Kraanvogels gezien te zijn. In het
zuidelijk deel van de provincie Friesland, waarnemingen uit de Flevo-
polders, Zeeland, de kuststreek, het Utrechtse plasseengebied en zelfs
uit het hartje van Amsterdam. Samen met de werkelijk grote aantallen
die in de Achterhoek, Gelderland, Limburg en Oostbrabant gezien zijn,
blijkt hieruit duidelijk het westelijk verloop van de gekonsentreerde
hoofdtrek golf. Een blik op het "stippenkaartje" (figuur 2) maakt dui-
delijk dat de hoofdstroom in Brabant een breedte had van ongeveer
15 à 20 kilometer, ruwweg liggend tussen twee denkbeeldige lijnen die
van noordoost naar zuidwest lopen, waarvan de oostgrens van Helmond
via Geldrop en Valkenswaard naar Mol loopt en de westgrens ongeveer
van Uden via Veghle naar Oirschot. Hierbij moeten we echter wel reke-
ning houden met het feit, dat de verzamelde gegevens juist van dit
gebied tamelijk volledig zijn, voor zover je bij vogelgegevens ooit
over "volledigheid" kunt spreken.

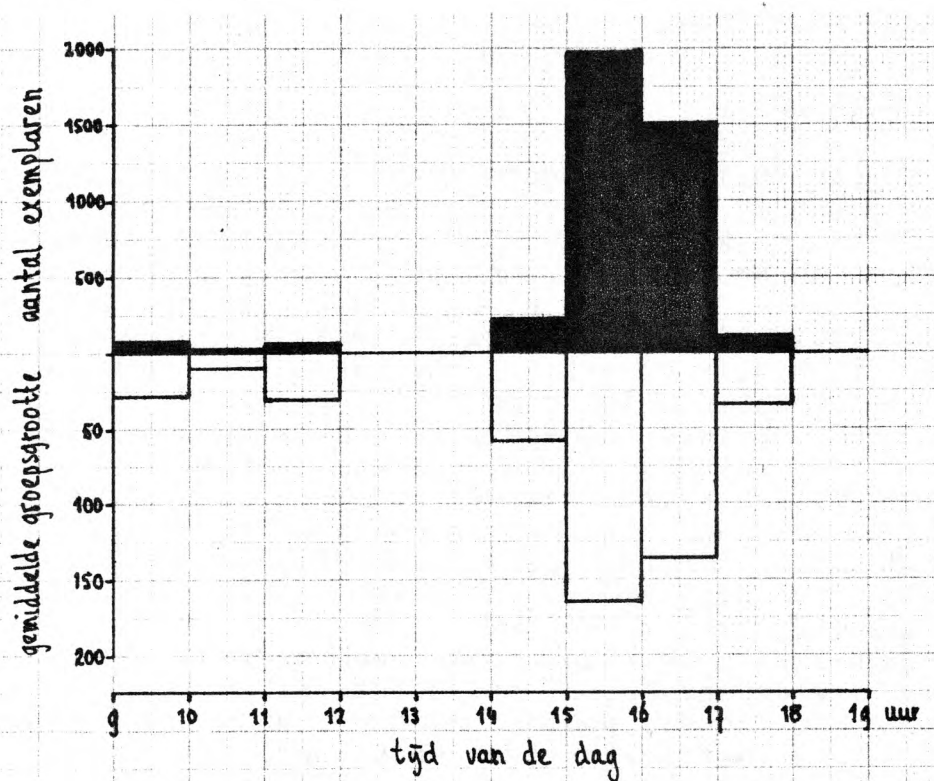
Het totaal aantal waarnemingen van groepen bedraagt 44. Na selectie
op volledigheid voor wat betreft tijd, aantal, vliegrichting, plaats
een uitsluiten van dubbele waarnemingen worden alleen die gegevens
gebruikt die binnen het sektoreengebied vallen. Met de dan resterende
37 waargenomen groepen zijn een aantal grafieken en tabelletjes samen-
gesteld.

Figuur 2. Globaal totaaloverzicht van waarnemingsplaatsen.

- < 100 exemplaren
- > 200 exemplaren
- 100-200 exemplaren
- 1500 exemplaren

Figuur 3. Aantal waargenomen Kraanvogels en gemiddelde groepsmaat per uur op zaterdag 6 november.

Het weer. Helder zonnig met minima van ca -2 en maxima van +4 °C. De wind was vrij krachtig 5-6 Beaufort uit zuidoost. Ten opzichte van de voorafgaande weerperiode betekent dit een vrij sterke en abrupte temperatuursdaling. Dit weerbeeld ontstaat doordat een uitloper van een gebied met hoge luchtdruk, dat zich boven het Middellandse Zeegebied bevindt, zich als een wig tussen twee lage drukgebieden heeft geplaatst. Een van deze twee lage drukgebieden bevindt zich boven de Oostzee, waar ook de pleisterplaatsen zich bevinden, en zorgt daar voor nat en koud weer met sneeuwbuien, die vanuit noordelijke windrichtingen aangevoerd worden. Vooral de daling van de luchtdruk en temperatuur, in combinatie met sneeuw, regen en een noordoostelijke tot zuidoostelijke wind zorgden voor de plotselinge en westelijke trek van de Kraanvogels.

Het trekverloop. De trek komt 's ochtends vroeg rond 9 uur al op gang, zij het op een laag pitje. Uit de gegevens die ik tot heden heb verzameld, blijkt dat de trek zich voor het belangrijkste deel in sektor II afspeelde. Maar nogmaals, het zou kunnen zijn dat er later uit andere delen van het land nog zoveel gegevens binnenkomen, dat dit beeld enigszins vertekend blijkt.

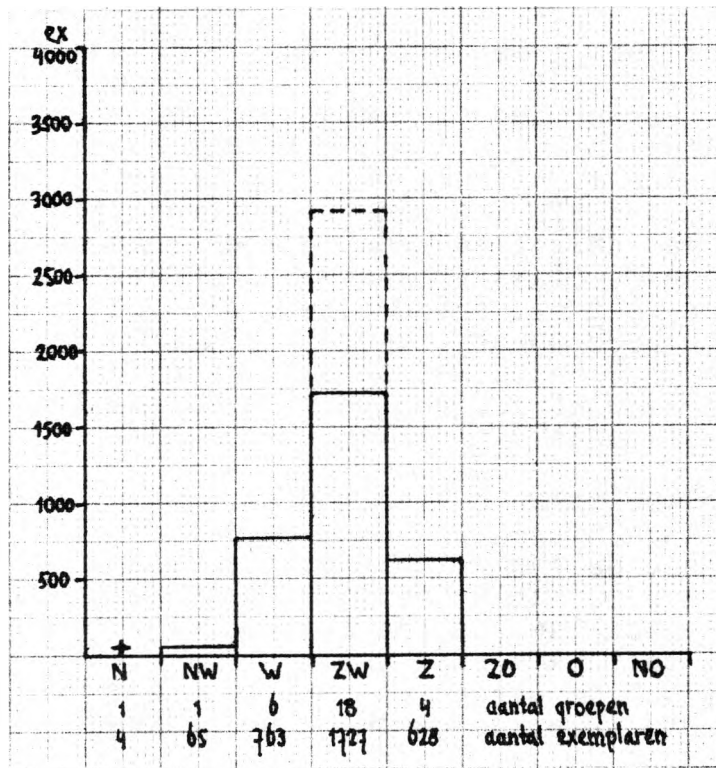
Van 9.00 tot 12.00 uur worden in sektor II zeven groepen met een totaal van 168 exemplaren waargenomen. De gemiddelde groepsgrootte bedraagt dan nog maar 24 ex. Tussen 12.00 en 14.00 uur worden helemaal geen Kraanvogels gezien. Of dit door de lunchpauze van de vogelaars komt, of dat het een natuurlijk moment van stilte is, kan ik op grond van de huidige gegevens niet zeggen.

Na 14.00 uur komen de eerstvolgende troepen "Kranen" hier aan. Het eerste uur (tot 15.00 uur) vier groepen met een totaal van 227 ex. Dat is een gemiddelde groepsgrootte van 57 ex, die dus alweer iets hoger ligt dan het ochtendgemiddelde.

Tegen 15.00 uur arriveert dan de "echte" hoofdmacht, vliegend over sektor II (Kempen). Dat uur worden 12 groepen geteld op diverse plaatsen. Het totaal aantal is tevens het grootste uurtotaal met maar liefst 1.973 ex. Tussen 16.00 en 17.00 uur worden nog eens 11 groepen waargenomen met een totaalaantal van 1.504. De gemiddelde groepsgrootte bedraagt voor deze laatste twee uur resp. 164 en 137 ex. Wanneer we de gemiddelde groepsgrootten met elkaar vergelijken, zien we dat naarmate de trekintensiteit toeneemt, ook de hier arriverende groepen steeds groter in aantal worden (figuur 3). Ditzelfde verschijnsel zien we ook wanneer we vogels tellen op slaapplekken of hoogwatervluchtplaatsen. Ook daar blijkt vaak, dat de eerst binnenvallende groepjes vrij klein qua aantallen zijn, maar dat naarmate het donkerder of hoogwater wordt, de frekwentie van groepen en de aantallen per groep sterk toenemen.

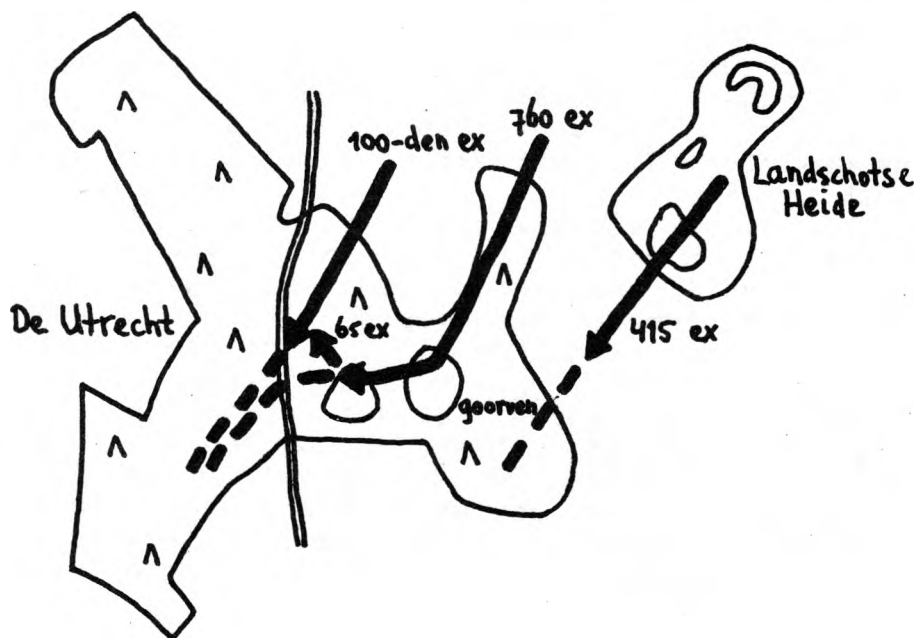
Na 17.00 uur (het is dan reeds schemerig) worden tot 17.15 uur nog drie groepen gezien. Met een totaal van 102 ex en een gemiddelde groepsgrootte van 34 ex ligt dit weer beduidend lager, vermoedelijk erop duidend dat de hoofdmacht gepasseerd is.

Van avond- of nachttrek heb ik uit Brabant geen waarnemingen meer binnengekregen. Wel ontving ik van de Wielewaal afdeling Turnhout een waarnemingenoverzicht, waaruit blijkt dat ook hier in de namiddag de grootste en de meeste groepen werden waargenomen. Hiertussen bevinden zich twee waarnemingen van avondtrekkers om resp. 18.05 en 19.00 uur. Deze waarnemingen zouden, gezien de afstand en vliegtijd die ervoor nodig is om deze afstand te overbruggen, betrekking kunnen hebben op het staartje van de hoofdmacht, zoals die bij ons passeerde net nadat de schemering inviel.

Figuur 4. Trekrichtingen van Kraanvogels op 6 november.

Noot: bij Kraanvogelgroepen die naar resp. west, westnoordwest of zuidwest vlogen bleek meestal sprake te zijn van koersverlegging door terreinomstandigheden. In Eindhoven vormt de stad een barriere terwijl op landgoed De Utrecht de vogels de bosrand volgden (zie figuur 4a hieronder). De aanvliegroete bleek in beide gevallen noordoost te zijn. Wanneer we deze groepen bij de meest waarschijnlijke zuidwest-richting optellen, bereiken we het aantal dat door de stippellijn is aangegeven.

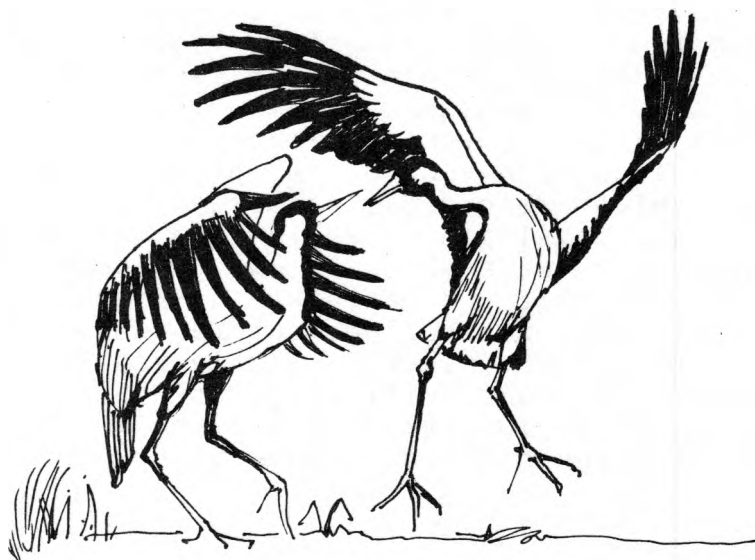
Figuur 4a. Koersverlegging van Kraanvogels nabij landgoed De Utrecht.

Zondag 7 november

Op deze dag is er beduidend minder trek dan de voorafgaande drie dagen. In zowel sektor I, II als III werden nog enkele groepen waargenomen. In sektor I slechts één groep van 23 ex, waarvan verder geen gegevens omtrent tijd en vliegrichting zijn doorgegeven. In sektor II werden vier groepen met een totaal van slechts 72 vogels geteld. In sektor III was sprake van een onduidelijke trekkonsentrasië. Hier werden acht groepen met in totaal 293 ex waargenomen. Hierbij moet wel opgemerkt worden, dat van deze acht groepen er drie waarschijnlijk betrekking hadden op vogels, die op zaterdag 6 november op de Strabrechtse Heide invielen en daar tot zondagochtend vroeg gepleisterd hebben. De groep pleisteraars bestond zaterdag uit 120, 70 en 40 Kraanvogels, terwijl de drie groepen die zondagochtend 12 km naar het zuidwesten boven de Groote Heide gezien werden, bestonden uit 60, 75 en 70 Kraanvogels. Tussen het moment van opvliegen door verstoring op de Strabrechtse Heide om 7.30 uur en het moment van waarneming boven de Groote Heide om 9.30 uur zitten 2 uren. Het is mogelijk dat de vogels na de verstoring nog ergens gefourageerd hebben. Ook uit de Groote Peel is een waarneming bekend, die betrekking heeft op 400 Kraanvogels die daar van 6 op 7 november hebben overnacht en vermoedelijk op 7 november verder zijn gevlogen. Bekijken we de verdeling over de tijd, dan zien we dat de waarnemingen in sektor III overwegend tussen 13.00 en 15.45 uur zijn gedaan, terwijl de waarnemingen in sektor II tussen 15.45 en 17.30 uur zijn gedaan. Dit betreft dan slechts zeven groepen met in totaal 140 ex voor sektor II en III samen, hetgeen natuurlijk wel erg weinig is om een beetje betrouwbaar beeld van het trekverloop over de dag en per sektor te kunnen vormen.

Maandag 8 november

Slechts drie waarnemingen. Van deze waarnemingen hebben er twee betrekking op pleisterende groepen. In sektor II worden om 10.00 uur 51 ex fouragerend gezien, die even later naar het zuidwesten wegvliegen. Om 16.00 uur komen 39 Kraanvogels uit het westen aanvliegen, die op het Kromven op de Landschotse Heide overnachten. De derde waarneming heeft betrekking op een groep van 150 ex, die in sektor Ia bij het onder Zundert gelegen Loenhoutse Meer laagvliëgend worden gezien.

Dinsdag 9 november

Op deze dag zien we een laatste kleine opleving van de trek, waarbij totaal nog 16 groepen werden waargenomen. Mogelijk is het sterk veranderde weer de oorzaak van het vreemde gedrag dat de Kraanvogels op 9 november vertoonden. Het weerbeeld was als volgt: geheel bewolkt, met een harde wind uit zuidwest en temperaturen, die met +14 °C ver boven die van het voorafgaande weekend liggen.

In sektor I werden 4 groepen gezien met in totaal 191 ex; hiervan was één groepje van 4 ex dat pleisterde. In sektor II betrof het in totaal 10 groepen, totaal 249 ex, waaronder geen pleisteraars. In sektor III werden drie groepjes gezien met totaal 73 ex, waaronder een groepje van 23 pleisteraars. Ook nu valt weer op dat sektor II wederom de meeste Kraanvogels "aanlokte" om als vliegroute te gebruiken. Opvallend was ook het relatief grote aantal pleisterende vogels, de geringe vlieghoogte en het vrij grote aantal dat op deze dag naar het zuidoosten vloog. De geringe vlieghoogte kan gemakkelijk verklaard worden door de harde tegenwind uit zuidwest (zie hierover bijvoorbeeld Tinbergen 1967).

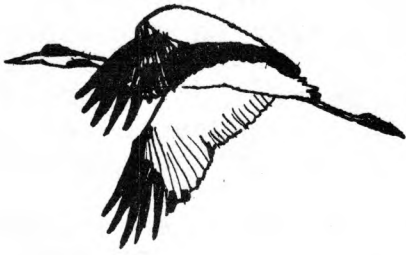
Pleisteren

Terloops werden in dit artikel al de variabele aantallen genoemd, het van jaar op jaar "verspringen" van de relatief smalle trekbanen. Ook het aantal pleisteraars blijkt van jaar tot jaar sterk te wisselen. Vergoossen (1983) wijdt het geringe aantal pleisteraars in dit na-jaar aan het beperkte aantal geschikte (vooral rustige) pleisterplaatsen, waar weinig - maar nog liever geen - menselijke activiteiten zijn.

In ons land is het biotoop waar gepleisterd wordt, grofweg te verdelen in twee typen: heide, hoogvenen en moerasgebieden om vooral te overnachten en akker- en weidegebieden om te fourageren. Voor beide geldt dat vooral rust een belangrijk criterium is. Met name door jagers en intensieve landbouwactiviteiten, wandelaars en vogelfotografen worden Kraanvogels helaas nog regelmatig verstoord, vooral overdag tijdens het fourageren. Langdurig pleisteren is in ons land vrij uitzonderlijk. Het betreft dan meestal zeer kleine groepjes of solitaire achterblijvers en dan nog meestal in zeer rustig gelegen terreinen.

Overnachten van grotere groepen komt geregeld voor in het afgesloten reservaatgedeelte van de Groote Peel, op de Strabrechtse Heide en in het Mijwegreservaat bij Herkenbosch (Limburg). Meestal betreft het dan een enkele overnachting, waarna de groepen verder trekken. Onder bepaalde weersomstandigheden zoals mist, regen en harde tegenwind komt gedwongen en langduriger pleisteren veelvuldiger voor. Ik ben van mening, dat weersomstandigheden samen met het tijdstip van de dag waarop de Kraanvogels boven de pleistergebieden arriveren, in de eerste plaats bepalend zijn voor het al of niet pleisteren. Bij gunstig trekweer zullen de overdag passerende groepen in de meeste gevallen gewoon verder vliegen en zullen slechts de groepen invallen om te overnachten, die reeds een hele dag gevlogen hebben en in de namiddag op zoek gaan naar een geschikte overnachtingsplaats.

Op de tweede plaats zijn de storingsfactoren dan mede bepalend voor de keuze, verblijfsduur en bezoekfrequentie van de pleisterplaatsen. En voor wat betreft dit punt heeft Vergoossen gelijk als hij stelt, dat de storingsfaktor de laatste decennia sterk is toegenomen en daarmee het aantal keren dat Kraanvogels tijdens het pleisteren of

invallen op een pleisterplaats verstoord worden en weer wegvliegen. Een derde faktor die hierbij een niet te verwaarlozen rol lijkt te spelen, is het wel of niet samenvallen van de hoofdtrekgolf met doorde-weekse dagen of een weekend. In het weekend zal er vooral op pleisterplaatsen in natuurgebieden vrij veel verstoring door rekreatanten optreden.

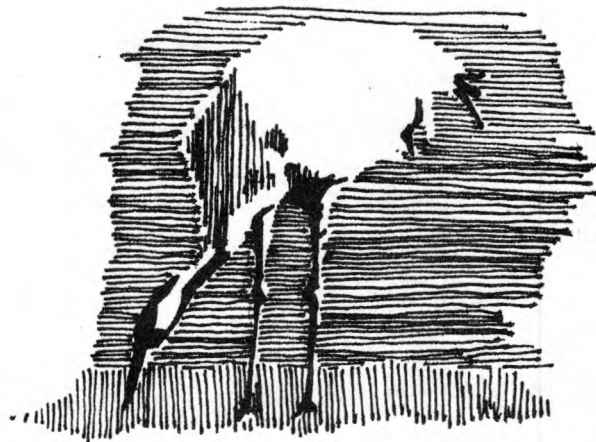
Ik sluit mij dan ook volledig aan bij de wens van Vergoossen, om snel te komen tot het instellen van speciale rustgebieden met fourageerakkers in de terreinen waar regelmatig gepleisterd wordt. Hornborgsjön, de grootste voorjaarspleisterplaats in Zuid-Zweden, is daar een mooi voorbeeld van. Stopverboden langs wegen, speciale observatieplaatsen, voorlichtingsborden en een goed georganiseerde toezicht zorgen ervoor, dat het publiek hier kan genieten van de Kraanvogelbaltsdansen, zonder de dieren te storen. Het instellen van een periode van 15 oktober tot en met 15 november in de Groote Peel, waarbij een deel van het reservaat voor publiek gesloten is, is reeds een belangrijke stap in de goede richting. De heer Van Deursen meldt echter in zijn rapporten, dat er ook in dit gedeelte regelmatig verstoringen optreden door mensen die zich niet aan de verbodsbepalingen houden.

Op fourageerplaatsen zijn het met name landbouw- en jachtactiviteiten, die met resp. machines en geweschoten de rust verstoren. Ook in ons land komen nog geregeld meldingen binnen van gevallen, waarbij direkt op Kraanvogels werd geschoten. Gelukkig komen deze gevallen minder vaak voor dan bij onze Franse, Spaanse en Afrikaanse zuiderburen, maar geweschoten op zich veroorzaken, net als bij fouragerende ganzen, altijd verstoring.

Vanuit deze optiek zou ik ook willen pleiten voor geïntegreerde slaap/fourageergebieden in de vorm van voederakkers binnen natuurterreinen. Ook voor soorten als Korhoen en Rietgans en vele andere vogel/diersoorten zouden dit waardevolle terreinen kunnen worden. In een eerste fase zou gestreefd kunnen worden naar een sluitingsperiode van 15 oktober tot en met 30 november in plaats van 15 november. Deze twee weken langere periode is zinvol om er nog zekerder van te zijn, dat de Kraanvogels ook bij een late najaarstrek in deze gebieden terecht kunnen en om hiermee tevens in te spelen op de tendens, dat de gemiddelde trekdatum nog verder op lijkt te schuiven. In een later te publiceren verslag wil ik nader ingaan op bezoekfrequentie, biotoopeisen en meteorologische factoren, die het pleisteren van Kraanvogels in ons land bepalen.

Pleisteren in het najaar van 1982

Vanwege het goede vliegweer tijdens het weekeinde van 6 en 7 november kwam het slechts hier en daar, met name in de namiddag, voor dat groepen die invielen om te overnachten. Zeker wanneer we het enorme aantal doorgetrokken Kraanvogels in acht nemen is het percentage pleisteraars in 5 t/m 7 november gering te noemen. Het samenvallen van de massale trek met een weekeinde waarin de onrust in natuurgebieden en overige landelijke gebieden relatief groot was, zal ongetwijfeld wel enige invloed hebben gehad op dit geringe percentage, maar ik betwijfel of deze faktor van erg groot belang was. Deze invloed zou waarschijnlijk groter zijn geweest, als het weer in zo'n weekeinde slecht zou zijn en een veel groter percentage Kraanvogels behoefte zou hebben aan een rustige pleisterplaats voor kortere of langere tijd. Na de massale trekgolf in het weekeinde verslechterde het weer en namen de aantallen doortrekkende vogels sterk af. Het aantal gevallen waarin gepleisterd werd nam hierbij sterk toe.

Enige tendensen over het pleisteren

In Brabant hebben dit najaar absoluut gezien veel Kraanvogelgroepen gepleisterd. In totaal over het hele najaar heeft iets meer dan 30 % van de over Brabant doorgetrokken Kraanvogels gepleisterd. Hierbij moet opgemerkt worden, dat dit getal sterk geflatteerd wordt door de waarneming van 1500 pleisterende vogels op 5 november. Indien we deze niet meetellen, bedraagt het percentage pleisterende vogels nog maar 15,2 %.

Tijdens de hoofdtrekgolf pleisterden 2651 Kraanvogels (= 32,2 %). De groep van 1500 niet meegeteld wordt dit 1151 ex (= 14 %). Opvallend is ook het grote aantal pleisterende Kraanvogels dat met name in de gemeente Leende werd waargenomen nadat de hoofdmacht gepasseerd was. Na 9 november werden nog vrijwel iedere dag tot 13 december kleine groepjes opgemerkt, meestal op maisakkers en weilanden pleisterend.

Van de in totaal 297 Kraanvogels die tussen 9 november en 13 december werden waargenomen, bleek zelfs 49,8 % te pleisteren. Enkele groepjes bleken zelfs 1 à 2 weken in dezelfde omgeving rond te zwerven. Waarom deze Kraanvogels hier zo lang zijn blijven hangen is mij tot dusverre nog onduidelijk. De pleisterende groepen die tot 9 november werden gemeld hadden vrijwel allen betrekking op ren enkele overnachting.

De pleisteraars na 9 november hadden allemaal betrekking op fouragerende groepen die overdag werden gezien. Of deze groepen ook op de fourageerakkers sliepen en hoelang zij daar verbleven, is (nog) niet bekend.

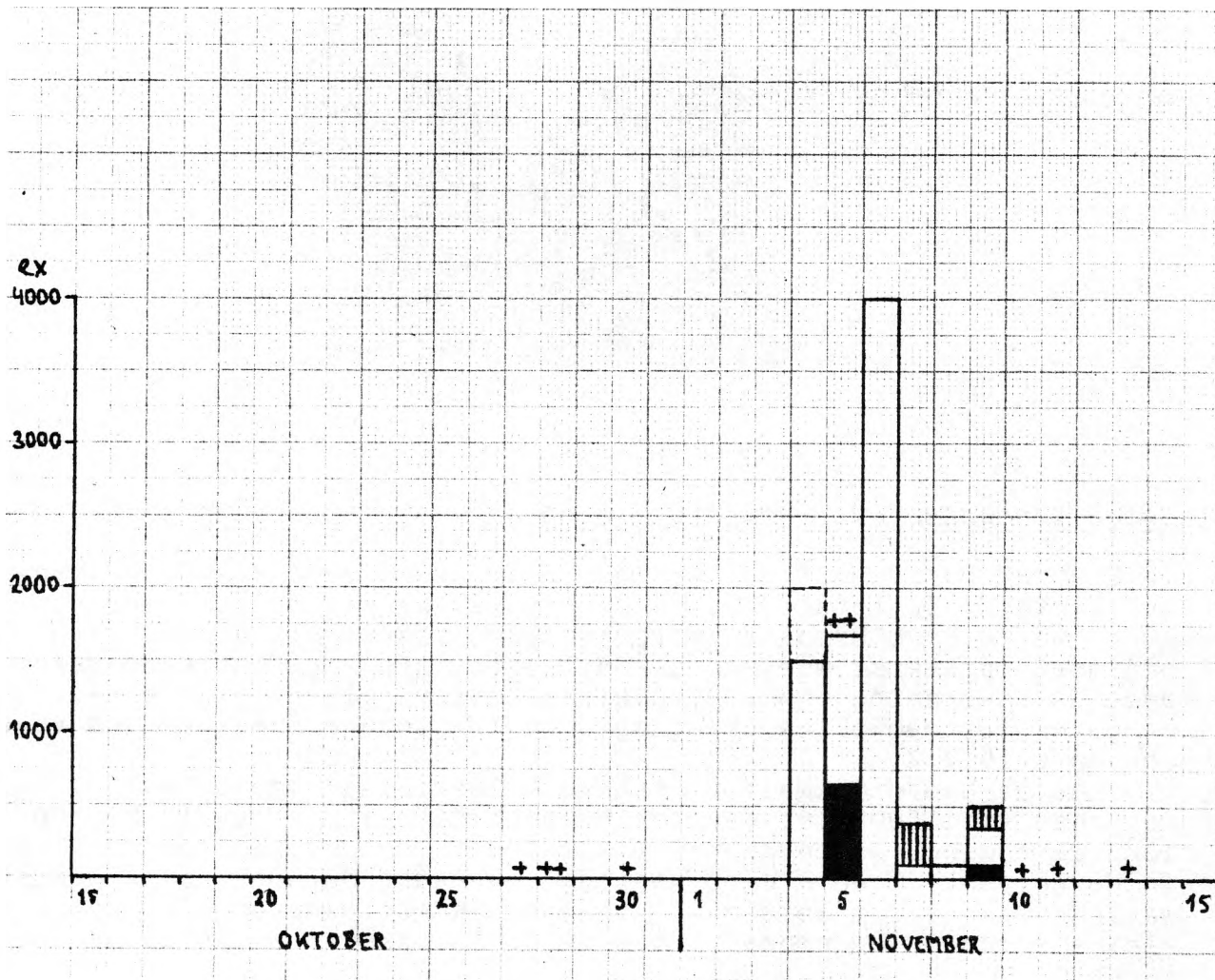
Zes van de acht pleisterende groepen die na 9 november werden gemeld verbleven in sektor III met, zoals eerder gemeld, de kern in het gebied tussen Leende en Maarheeze.

Tabel 1. Overzicht van pleisterende en overtrekkende Kraanvogels.

	27 okt - 13 dec			4 nov - 9 nov (hoofdtrek)			buiten hoofdtrek		
pleisterend	2799	32	32,9	2651	22	32,2	148	11	49,8
overtrekkend	5720	81	67,1	5577	71	67,8	149	10	50,2
	A	B	C	A	B	C	A	B	C

A = aantal exemplaren; B = aantal groepen; C = % aantal exemplaren.

Figuur 5. Spreiding van de Kraanvogeltrek tussen 15 oktober en 15 november 1982 in Brabant.

Legenda

zwart : sektor I "West-Brabant"
wit : sektor II "Kempen"
gearceerd: sektor III "Peelland"

+ : < 50 exemplaren
++ : 50-100 exemplaren (of "grote groep gehoord")
+++ : 100-den exemplaren (of "zeer grote groep gehoord")

Dankwoord

Hierbij wil ik de vele tientallen waarnemers uit Brabant en België bedanken voor het verzamelen en doorgeven van de waarnemingen. Een speciaal woord van dank aan Thilly Ruinen voor de fraaie tekeningen, Marc van Beijsterveldt en Tom Heijnen voor het kritisch doorlezen van het manuscript en Jacques van Kessel voor de vele waarnemingen en literatuurbronnen, die hij mij ter beschikking stelde.

Ik hoop dat de lezer nog veel Kraanvogels zal zien en houd mij ten alle tijden aanbevolen voor oude en nieuwe waarnemingen.

Literatuur

- Braaksma, S. 1957. Pleisterplaatsen van Kraanvogels *Grus grus* in Nederland. *Ardea* 45: 143-167.
- Deppe, H.J. 1978. Zum Herbstzug des Kranichs im mecklenburgischen Binnenland. *Vogelwarte mei* 1978.
- 1978. Witterungsbedingte Steuerungsfaktoren beim Herbstzug des Kranichs in Mitteleuropa. *Vogelwarte mei* 1978.
- Deursen, M.H. van 1978. Overzicht van waarnemingen van Kraanvogels in de "Groote Peel" 1966 t/m 1977. SBB Roermond.
- Glutz, U.N. et all. 1973. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*. Frankfurt am Main.
- The Slearaborg County Government Board z.j. *The Cranes at Lake Hornborga*.
- Tinbergen, N. 1967. *Vogels onderweg*. Zutphen.
- Vergoossen, W. 1983. Pleisterplaats-reservaten voor Kraanvogels een urgente zaak. *Vogeljaar* 30: 327-328.
- Voorn, P. 1979. Late najaarstrek van de Kraanvogel in de Kempen in 1978. *Blauwe Klauwier* sept. 1979.
- Wessels, H. 1978. De trek van de Kraanvogel in de herfst van 1976 en 1977 over Nederland ten noorden van de Waal. *Vogeljaar* 26: 229-235.

Adres: Watertorenplein 4, 5038 NR Tilburg (013 - 684390).

BEPALING VAN DE ZANGAKTIVITEIT VAN DE ZWARTKOP

Hans van Buël

Inleiding

In het kader van de tweedegraads cursus Biologie aan het Moller Instituut (lerarenopleiding te Tilburg) moet er door elke student een onderwerp gekozen worden wat hij of zij wil onderzoeken. Uit een lijst van meer dan 60 onderwerpen leek mij het bepalen van de zangactiviteit van de Zwartkop nog wel het leukste en meest zinnige onderwerp. De resultaten van zo'n onderzoek kunnen gebruikt worden bij het inventariseren van deze soort⁺.

Het onderzoek is uitgevoerd in De Brand nabij Udenhout. Dit gebied bestaat voornamelijk uit loof- en naaldhout, afgewisseld met soms rijk begroeide weilanden. De Nieuwe Tiend, een onderdeel van De Brand waar het onderzoek in hoofdzaak plaatsvond, is zeer soortenrijk, zowel wat flora als fauna betreft. In het loofdbosgedeelte komen vooral Zomereik, wil, Hazelaar, berk en populier voor, met een ondergroei van onder andere Brandnetel, Braam, Lijsterbes, Kamperfoelie, Klimop, Adelaarsvaren etc.

Het gebied vormt dus een geschikt biotoop voor veel vogelsoorten, zoals bijvoorbeeld Nachtegaal en Tuinfluiter. De Zwartkop is er talrijk; Ad van Poppel (1976-78) telde in De Brand in 1975, 1976 en 1977 respectievelijk 71, 93 en 97 zangposten.

Volgens de klassifikatie van Wetmore behoort de Zwartkop tot de orde van de Passeriformes (Peterson et al. 1976), een vogelorde die gebruik maakt van zang als kommunikatiemiddel. Tot deze orde behoren 19 families (Peterson et al. 1976). In Nederland is de familie Muscicapidae (familie der vliegenvangers) wel het meest uitgebreid. Tot deze familie behoren drie onderfamilies. Eén daarvan is de onderfamilie Sylviidae (zangers), waartoe de Zwartkop en de Tuinfluiter behoren.

De zang van de Tuinfluiter en van de Zwartkop kunnen met elkaar verward worden. De zang van deze twee soorten verschilt echter in het volgende:

- de Zwartkop begint vaak met een prevelende zang, maar haalt daarna fel uit;
- de Tuinfluiter zingt bedaarder; de zang lijkt op die van een vlug voorgedragen Merelzang;
- de zang van de Tuinfluiter wordt langer aangehouden dan die van de Zwartkop.

Methode van onderzoek

Bij mijn onderzoek ging ik uit van de volgende vraagstelling: op welk tijdstip van de dag vertoont de Zwartkop de meeste activiteit in zang?

Voor het meten van de zangactiviteit zijn verschillende manieren mogelijk.

⁺ Dit artikel is een samenvatting van het onderzoeksverslag.

Eén ervan is het noteren van de interval tussen de strofen (= tijd tussen de liedjes) gedurende een bepaalde tijdseenheid. Een korte intervalduur komt dan overeen met een hoge zangactiviteit, een lange met een lage zangactiviteit. Bij mijn onderzoek heb ik deze methode toegepast.

Om het hele uur, soms om de twee uur, werd gedurende een half uur met een stopwatch gemeten hoeveel sekonden elke intervalduur bedroeg. Elk half uur werd er een ander Zwartkopmannetje gekozen, uit een totaal van 10 Zwartkoppaartjes. De gegevens werden elk half uur op een nieuw protokolformulier ingevuld.

Volgens verschillende auteurs (Newton 1896, Thorpe 1961, Armstrong 1963, Schwerdtfeger 1963, Howard 1964, Kwak 1977, VWG ACJN 1980, Keij et al. 1981) kunnen zeer veel variabelen van invloed zijn op de zang of zangactiviteit. Daarom werden tijdens elke opname temperatuur, bewolgingsgraad, windkracht, windrichting en relatieve vochtigheid vastgesteld.

In de periode half april - begin juni werd het onderzoeksgebied gedurende 13 dagen 15 maal bezocht. In totaal werden er, gespreid over de dag, 61 opnamen gemaakt. Als opname-eenheden werden halve uren gebruikt, beginnend op een heel klokuur.

Resultaten

De zangactiviteit werd berekend door per opname alle intervallen bij elkaar op te tellen en te delen door de opnametijd (dit getal wordt de relatieve intervalduur - in % - genoemd). Voorbeeld:

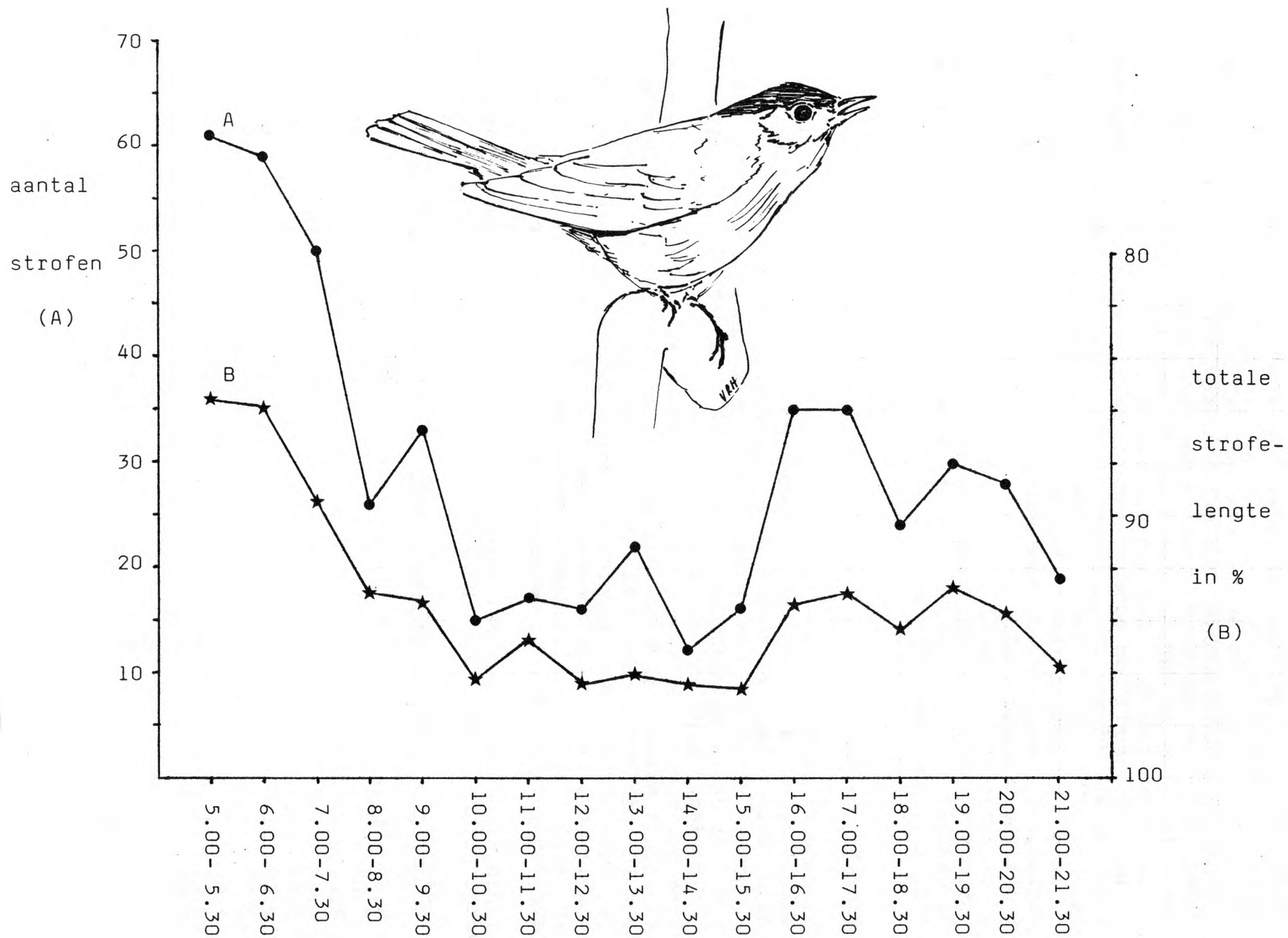
Opname 20 had een opgetelde intervalduur van 1548 sekonden. Een opname duurt een half uur, ofwel 1800 sekonden. De relatieve intervalduur bedraagt dan $(1548/1800) \times 100 = 86 \%$.

Door per opname het aantal zangintervallen te tellen, wordt automatisch ook het aantal keren dat er gezongen is bekend. Het aantal strofen per tijdseenheid kan dus ook als maat voor de zangactiviteit gebruikt worden; veel strofen betekenen dan een hoge zangactiviteit, weinig strofen per tijdseenheid een lage zangactiviteit.

In tabel 1 is per tijdseenheid weergegeven het gemiddeld aantal strofen per half uur en de gemiddelde relatieve intervalduur in %.

Tabel 1. Gemiddeld aantal strofen en gemiddelde relatieve intervalduur per half uur (zie tekst).

tijd	aantal opnamen	gem. aantal strofen	gem. rel. int.d.
5.00 - 5.30	2	61	86 %
6.00 - 6.30	4	59	86
7.00 - 7.30	5	50	90
8.00 - 8.30	3	26	93
9.00 - 9.30	4	33	93
10.00 -10.30	4	15	96
11.00 -11.30	3	17	95
12.00 -12.30	3	16	96
13.00 -13.30	3	22	96
14.00 -14.30	4	12	97
15.00 -15.30	3	16	97
16.00 -16.30	3	35	93
17.00 -17.30	4	35	93
18.00 -18.30	3	24	94
19.00 -19.30	4	30	93
20.00 -20.30	4	28	94
21.00 -21.30	2	19	96

Figuur 1. Zangactiviteit van de Zwartkop gedurende de dag (zie tekst).

De gegevens zijn ook weergegeven in de figuur 1. Deze grafiek laat zien, dat de grootste gemeten zangactiviteit ligt tussen 5.00 en 6.30 uur. Als we de beide grafieken met elkaar vergelijken (gemiddeld aantal strofen met gemiddelde intervalduur), dan blijken ze in grote lijn met elkaar overeen te komen. De verschillen tussen beide worden veroorzaakt door het verschil in strofe-lengte. Soms blijkt, als we twee tijdsperioden met elkaar vergelijken, de "zangactiviteit" zoals vastgesteld met behulp van het gemiddeld aantal strofen in tijdsperiode X hoger te liggen dan in Y en volgens de gemiddelde intervalduur juist lager:

tussen 8.00 - 8.30 uur bedraagt het aantal strofen 26 en de strofe-lengte (= 100 minus intervalduur) 7,1 %;

tussen 9.00 - 9.30 uur bedraagt het aantal strofen 33 en de strofe-lengte 6,7 %.

Tussen 8.00 - 8.30 is de strofe-lengte hoger dan tussen 9.00 - 9.30, maar het aantal strofen lager.

Discussie

Welke methode nu de meest juiste weergave van de zangactiviteit geeft is niet zonder meer duidelijk. Wel kan opgemerkt worden, dat de totale strofe-lengte per tijdseenheid naar mijn mening belangrijker is dan het aantal strofen, omdat het aantal strofen vaak hoog op kan lopen in verband met de verdediging van het territorium, namelijk als twee mannetjes wier territoria aan elkaar grenzen snel tegen elkaar opzingen, terwijl de strofeduur dan vaak zeer kort is.

Thorpe (1961) stelt, dat vogels zelden strofen van meer dan 10 seconden laten horen en dat het gemiddelde van alle zangvogels op minder dan 3 seconden per strofe ligt. Als we dit gegeven combineren met het voorgaande, dan lijkt het erop, dat de weergave van de totale strofe-lengte van meer belang is voor de interpretatie van zangactiviteit, dan het aantal strofen. Bovendien is de totale strofe-lengte van meer belang bij inventarisaties: een hoge strofe-lengte betekent immers een grote trefkans.

Voor de interpretatie van de resultaten beschouwen we echter beide grafieken (A en B in figuur 1). Het blijkt, dat de top in de dagelijkse zangactiviteit tussen 5.00 en 6.30 uur ligt. Deze top steekt ver uit boven een tweede piek in de zangactiviteitskurve, welke tussen 16.00 en 20.30 uur ligt. Deze tweede piek is te vergelijken met de zangactiviteit tussen 8.00 en 9.30 uur. Daarnaast is er zowel in weergave A als B nog een kleine piek te ontdekken, echter op verschillende tijden. Deze kleine piek kan te maken hebben met temperatuur en/of luchtvochtigheid.

Volgens Newton (1896), Thorpe (1961), Armstrong (1963) en Schwerdtfeger (1963) is de lage overdag-zangactiviteit te wijten aan factoren als temperatuur, wind en luchtvochtigheid. Tijdens het onderzoek is gebleken, dat de temperatuur en de luchtvochtigheid van invloed kunnen zijn op de zangactiviteit. Over het algemeen kunnen we zeggen, dat als de temperatuur toeneemt de relatieve luchtvochtigheid afneemt en daarbij ook de zangactiviteit. Thorpe (1961) zegt dan ook, dat toenemende luchtvochtigheid de vogelzang schijnt te stimuleren. De bewolgingsgraad, de windkracht en de windrichting lijken van weinig betekenis te zijn voor de zangactiviteit.

Verder zijn er nog tal van andere, vaak niet te meten factoren, die van invloed kunnen zijn op de zangactiviteit. Armstrong (1963) en Thorpe (1961) wijzen in dit verband op de invloed van het geslachtshormoon testosteron, de invloed van de lichaamsstofwisseling en de

invloed van de gezondheid. Verder wijst Armstrong (1963) op omgevingsinvloeden, zoals voedselvoorziening en de aanwezigheid van nestelplaatsen en nestelmateriaal.

Samenvattend kunnen we zeggen, dat de zangactiviteit in de vroege ochtenduren het hoogst is en tegen de avond een minder hoge piek vertoont. De zangactiviteit is van verschillende factoren afhankelijk, zoals relatieve luchtvochtigheid en temperatuur.

Als laatste wil ik nog twee opmerkingen maken over de waarde van de gegevens:

- de resultaten, zoals die in figuur 1 en tabel 1 zijn weergegeven, zijn gemiddelden over een langere tijdsperiode. Er kan dan ook niets gezegd worden over de zangactiviteitsverschuiving gedurende het onderzoek. Ze geven dus een algemeen (gemiddeld) beeld en gelden niet voor een bepaalde tijd van het jaar. Om deze verschuiving wel aan te kunnen geven hadden er veel meer opnamen per week gemaakt moeten worden. Hiervoor was echter te weinig tijd beschikbaar. De uitgestrektheid van de periode waarover de opnamen zijn gemaakt relativiseert dus de resultaten.
- niet tijdens elk klokuur zijn evenveel opnamen gemaakt. De hoeveelheid opnamen per klokuur loopt uiteen van twee tot en met vijf. De gemiddelde waarden, zoals die in tabel en figuur worden weergegeven, moeten dan ook in hun verband bekeken worden: hoe meer opnamen er gemaakt zijn, des te groter is de waarde van het gemiddelde.

Literatuur

- ACJN Vogelwerkgroep 1981. Verslag van het zangtijdenonderzoek 1980. Haarlem.
- Armstrong, E.A. 1963. A Study of Bird Song. Oxford Univ. Press, Londen.
- Bruun, B. 1974. Gids voor de Vogels van Europa. Elsevier, Amsterdam-Brussel.
- Hollom, P.A.D. 1972. The Popular Handbook of British Birds. Witherby, Londen.
- Howard, E. 1964. Territory in Bird Life. Collins, Londen.
- Keij, P. & R. Kwak et al. 1981. (Koncept broedvogelinventarisatiemethoden).
- Kwak, R. & Th. Giesen 1977. Broedvogelinventarisatie Zompe 1976. Nijmegen.
- Newton, A. 1896. A Dictionary of Birds, Part 2. Adam & Charles Black, Londen.
- Peterson, R. et al. 1976. Petersons Vogelgids van alle Europese Vogels. Elsevier, Amsterdam-Brussel.
- Poppel, A.I.J.M. van 1976-78. De Avifauna van De Brand en aangrenzende natuurgebied in de gemeente Udenhout, 1975, 1976, 1977. Tilburg.
- Schubert, M. 1967. Probleme der Motivwahl und der Gesangaktivität bei *Phylloscopus trochilus*. J. Orn. 108.
- Schwerdtfeger, H.F. 1963. Ökologie der Tiere, Band 1: Autökologie. Parey, Hamburg-Berlijn.
- Thorpe, W.H. 1961. Bird-song. Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- VWG Grote Rivieren 1973. Handleiding voor het inventariseren van broedvogels in Nederland. Wet. med. KNNV, nr. 96. Hoogwoud.

Adres: Esdoornstraat 11^a, 5038 PE Tilburg.

VOGELWAARNEMINGEN IN EEN DEEL VAN HET RUILVERKAVELINGSGEBIED
"MIDDEN-MAASLAND" IN MEI 1978

Sjoerd Braaksma

Inleiding

In het in figuur 1 aangegeven gebied in de omgeving van de drie eendenkooien in Midden-Maasland (gemeente Lith) zijn zowel op 3 als op 31 mei vogeltellingen verricht. Het gebied is daartoe per fiets en deels ook te voet vrij grondig doorkruist, waarbij de waargenomen weidevogelparen op een kaart zijn ingetekend en waarbij tevens aantekeningen zijn gemaakt over de andere hier waargenomen vogels. De kooien zijn alleen van buitenaf bekeken, dit met uitzondering van de Kesselse Kooi, waarin op 3 mei een telling is verricht van de aldaar aanwezige Roekennesten.

Resultaten

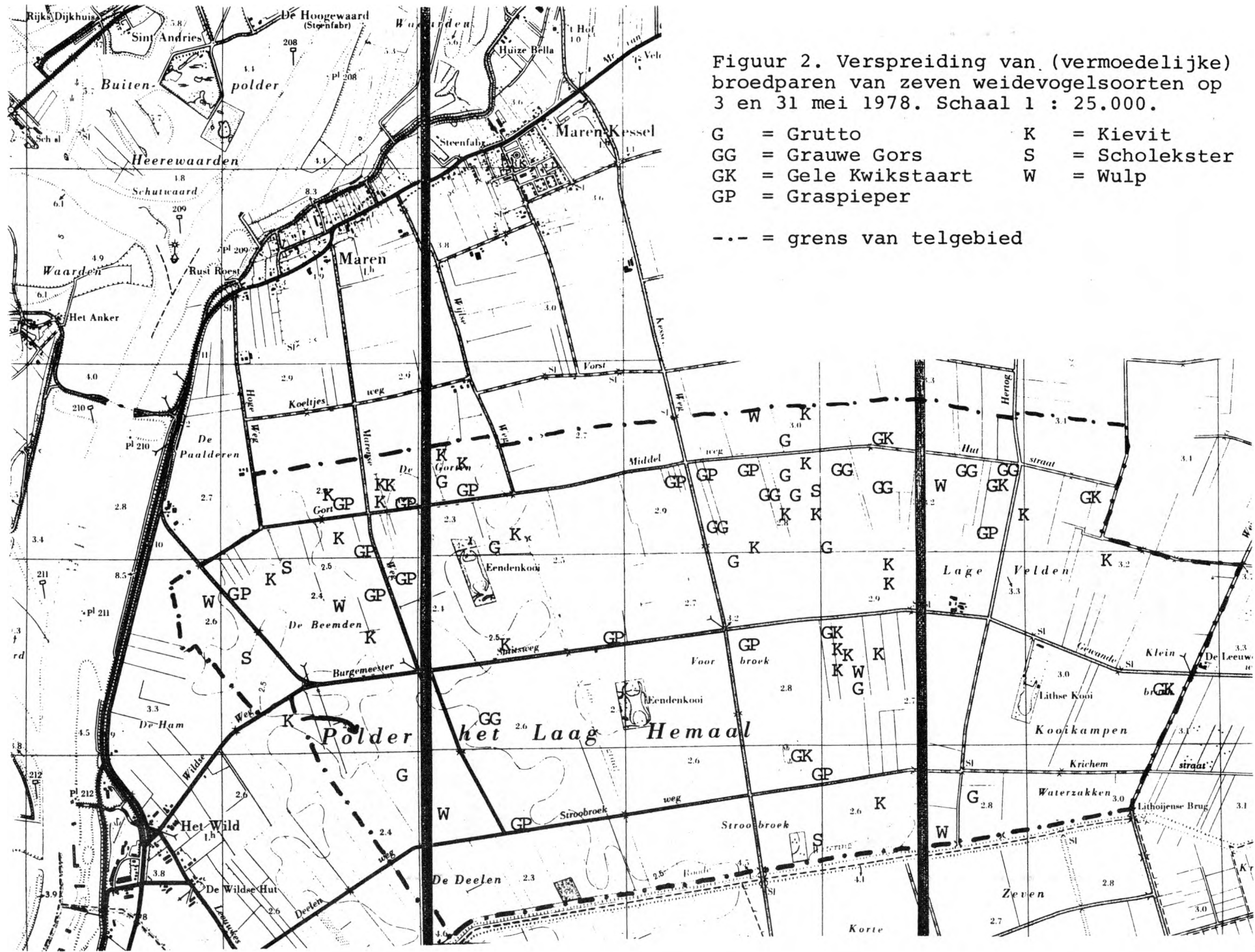
Wilde Eend	In totaal ca 10 paren gezien op de graslanden in het telgebied, waar tevens op 2 plaatsen jongen zijn waargenomen.
Wintertaling	Op 3 mei enkele gehoord in de Lithse Kooi (mogelijk lokvogels).
Smient	Idem.
Pijlstaart	Idem.
Slobeend	Op 3 mei in totaal 4 paren en 1♂ gezien; op 31 mei slechts 1♂ waargenomen.
Torenvalk	Op 31 mei 1 exemplaar gezien bij een broedkast in de Kesselse Kooi en 1 exemplaar in een boom in de Marensse Kooi. Op 31 mei weer 1 exemplaar gezien bij de Kesselse Kooi en 1 exemplaar bij een kraaiennest langs de Gorteweg.
Blauwe Kiekendief	Op 31 mei 1♀ jagend boven de graslanden.
Waterhoen	In de sloten in het graslandgebied waren in totaal tenminste 5 paren aanwezig, waarvan op 31 mei 2 met jongen. Verder werd zowel op het wed van de Kesselse Kooi als in de randsloot van de Lithse Kooi 1 Waterhoen gezien.
Meerkoet	In de sloten in het graslandgebied waren in totaal tenminste 16 paren aanwezig, waarvan op 31 mei 1♀ broedend en 3 paren met pulli. Ook van deze soort huisde tevens nog zowel 1 paar in de randsloot van de Lithse Kooi, waar tevens een nest werd gezien, als 1 paar in de Kesselse Kooi.

Figuur 1. Ligging van het telgebied. Schaal 1 : 100.000.

- Scholekster Op beide data 4 paren aanwezig (zie figuur 2).
- Kievit Op 3 mei in totaal 26 paren geteld, die merendeels op bouwlandpercelen huisden. Op 31 mei werd nabij de Mareense Kooi 1 klein jong geringd. Er was toen al een groep van ca 50 deels oude, deels vliegvlugge jonge Kieviten in het telgebied aanwezig (zie ook figuur 2).
- Wulp Tot mijn verrassing waren op 3 mei 6 baltsende Wulpenparen aanwezig. Deze hebben hier althans ten dele kennelijk met succes gebroed, getuige het feit dat op 31 mei nog 4 paren werden waargenomen, waarvan 2 paren fel alarmeerden. Rest nog te vermelden, dat ten zuiden van de Roode Wetering op beide data ook op tenminste 2 plaatsen Wulpen aanwezig waren (zie ook figuur 2).
- Regenwulp Op 3 mei ca 20 overvliegend in no-richting.
- Grutto Op 3 mei waren in totaal 10 vermoedelijke broedparen aanwezig, waarvan er op 31 mei nog 2 alarmeerden (figuur 2). Er werd toen tevens een troepje van 12 voedselzoekende exemplaren gezien.
- Tureluur Op 3 mei 2 exemplaren luid roepend overvliegend in o-richting.
- Groenpootruiter Op 3 mei 5 exemplaren fouragerend en 1 overvliegend. Op 31 mei 1 exemplaar overvliegend.
- Houtduif Op 3 mei zowel in de Lithse als in de Kesselse Kooi 3 exemplaren roepend; in de Mareense Kooi werd 1 exemplaar gehoord. Op 31 mei werden in totaal 9 paren genoteerd, die deels in de kooien, deels bij boerderijen verblijf hielden.
- Holenduif Op 31 mei 1 roepend in de Kesselse Kooi.
- Tortelduif Op 31 mei zowel in de Lithse Kooi als nabij een boerderij 1 roepende Tortel gehoord.
- Koekoek Op 3 mei 1 roepend in de Kesselse Kooi. Op 31 mei in het telgebied in totaal 300 gehoord.
- Grote Bonte Specht Op 3 mei 1 gezien in de Kesselse Kooi.
- Veldleeuwerik Op 3 mei werden 42 en op 31 mei 45 zingende exemplaren gehoord. Er huisden in totaal wellicht tenminste 80 paren in het telgebied.
- Boerenzwaluw Op 31 mei in totaal 19 paren geteld. Hiervan broedden er 3 onder het afdak van het terras van café De Leeuwerik. De overige paren huisden waarschijnlijk in boerderijen, stallen en schuren in het telgebied.
- Graspieper Op 3 mei en 31 mei werden respectievelijk 15 en 14 alarmerende paren genoteerd (figuur 2). Het totale aantal broedparen in het telgebied bedroeg wellicht tenminste 25.

Figuur 2. Verspreiding van (vermoedelijke) broedparen van zeven weidevogelsoorten op 3 en 31 mei 1978. Schaal 1 : 25.000.

G = Grutto	K = Kievit
GG = Grauwe Gors	S = Scholekster
GK = Gele Kwikstaart	W = Wulp
GP = Graspieper	

--- = grens van telgebied

- Witte Kwikstaart Op 31 mei 1 exemplaar gezien bij een boerderij, waar wellicht broedvogel.
- Gele Kwikstaart Op 3 mei werden 3 en op 31 mei 6 vermoedelijke broedparen genoteerd (figuur 2). Het werkelijke aantal broedparen in het telgebied bedroeg wellicht tenminste 10.
- Winterkoning Op 3 mei zowel in de Lithse als in de Kesselse Kooi 2 zingend.
- Heggemus Op 3 mei 1 zingend in de Lithse Kooi.
- Zanglijster Idem (ook gehoord op 31 mei).
- Merel Op 3 mei zowel in de Lithse als in de Kesselse Kooi 1 zingend. Op 31 mei werd weer 1 gehoord in de Lithse Kooi en tevens 1 exemplaar bij een boerderij.
- Bosrietzanger Op 31 mei 2 zingend tussen brandnetels langs de wegen.
- Spotvogel Op 31 mei 1 zingend in de Kesselse Kooi.
- Tuinfluiter Op 3 mei 1 zingend in de Kesselse Kooi, waar op 31 mei weer 1 gehoord. Op laatstgenoemde datum ook 1 zingend in de Lithse Kooi en 1 in een bosje zuidelijk van de Stroobroekweg.
- Grasmus Op 3 mei 1 zingend in de Mareense Kooi en 1 in de Kesselse Kooi. Op 31 mei 1 zingend in de Lithse Kooi.
- Fitis Op 3 mei 1 zingend in de Kesselse en 1 in de Mareense Kooi. Op 31 mei 1 zingend in de Lithse Kooi.
- Tjiftjaf Op 3 mei 2 zingend in de Lithse Kooi en 1 in de Kesselse Kooi. Op 31 mei 1 zingend in een bosje zuidelijk van de Stroobroekweg.
- Koolmees Op 3 mei 1 zingend in de Kesselse Kooi.
- Pimpelmees Idem.
- Matkop Idem.
- Grauwe Gors Op 3 mei 6 zingend in het telgebied. Op 31 mei slechts 2 exemplaren gehoord, waarvan 1 op een oude en 1 op een nieuwe plaats (zie ook figuur 2). Er huisden in feite wellicht tenminste 10 broedparen in het telgebied. Tijdens de terugtocht naar Den Bosch werden op 3 mei ook 2 zingende exemplaren gehoord langs de Vliertwijkstraat in de Rosmalense Hoeven en 3 exemplaren in de Empelse Hoeven.
- Rietgors Op 3 mei 3 zingend langs slootkanten; op 31 mei 4 idem.
- Vink Op 31 mei 2 zingend bij boerderijen.
- Ringmus Op 31 mei 1 druk roepend in de Kesselse Kooi; verder ook enkele gezien nabij boerderijen.
- Huismus Alleen gezien bij boerderijen.

Spreeuw	Verscheidene fouragerend op de graslanden en bij boerderijen.
Zwarte Kraai	In totaal tenminste 6 paren in het telgebied aanwezig. Hiervan op 3 mei 3 bewoonde nesten gezien, waarvan er 2 blijkens een controle op 31 mei bleken te zijn uitgehaald. In de Kesselse Kooi en naar verluid ook in de Lithse Kooi zijn speciale kraaienvangkooien aanwezig.
Roek	Op 3 mei waren in de Kesselse Kooi tenminste 90 bewoonde nesten aanwezig.

Andere dieren

Aan de aanwezigheid van andere dieren is tijdens deze tellingen weinig aandacht besteed. De enige vermeldenswaardige waarnemingen betreffen het feit, dat op 31 mei in totaal 53 Groene Kikkers in het telgebied zijn genoteerd en het feit, dat op dezelfde datum boven één perceel graan gelijktijdig meer dan 100 Koolwitjes rondvlogen.

Plantengroei

Aan de plantengroei is evenmin speciale aandacht besteed. Het was echter opvallend, dat de waterkwaliteit plaatselijk nog vrij goed is, getuige het feit dat in tenminste 3 sloten nog een rijke groei van Krabbenscheer is geconstateerd.

Nabeschouwing

Van de vroege broedvogelrijkdom in de Maaspolders is zo te zien weinig overgebleven. Soorten als Kempmaan en Kwartelkoning mogen waarschijnlijk definitief van de vogelbroedlijst worden afgevoerd. Het aantal Gruttoparen is opvallend teruggelopen. Het is echter verheugend dat er nog steeds relatief veel Grauwe Gorzen voorkomen en dat zich hier recent verschillende Wulpenparen als broedvogel hebben gevestigd. De aanwezigheid van Krabbescheer en Groene Kikkers wijst op een althans plaatselijk nog goede kwaliteit van het oppervlaktewater.

Adres: Staatsbosbeheer, Dienstvak Natuurbehoud, Postbus 20020, 3506 LA Utrecht.

INVENTARISATIE VAN BROEDVOGELS OP DE STRABRECHTSE HEIDE 1968-1980

John Bruinsma

Inleiding

De vogelwerkgroep van de KNNV afdeling Eindhoven heeft in drie perioden de broedvogels op de Strabrechtse Heide geïnventariseerd: van 1968-1970, van 1971-1973 en van 1978-1980. De onderzoeken werden uitgevoerd op verzoek van en gecoördineerd door het Staatsbosbeheer (SBB) en hadden tot doel het bepalen van de voorkomende soorten en aantallen en veranderingen hierin in de loop der tijd. Dergelijke gegevens zijn van belang in verband met het te voeren beheer in het reservaat.

Dit artikel is een gewijzigde versie van een artikel in het blad van de KNNV afd. Eindhoven (Venkraai 48: 22-30) en is gebaseerd op het onderzoeksverslag van SBB, geschreven door Frank Sonnenberg en op een gesprek met hem en Henk Zingstra, SBB Heeze.

Het gebied

De Strabrechtse Heide is ongeveer 1500 ha groot en ligt binnen de vierkants Geldrop - Heeze - Someren - Mierlo. Het geïnventariseerde gebied omvat de gehele heide en een gedeelte van het omringende naaldbos; in het noorden wordt het begrensd door de E 3, in het zuiden door de weg Heeze - Asten; de oostgrens loopt vlak langs het Witven en het Starven, boven het Beuven langs en buigt voorbij dit ven naar het noorden; de westgrens van het onderzochte gebied loopt globaal langs de Kleine Dommel.

Op de mens maakt het gebied een zeer gevarieerde indruk. Er broeden vogels die zich thuis voelen op de heide, in het water, in het moeras, in naald- en loofbos en in allerlei tussenvormen zoals heide met ingestrooide boompjes enz.

Methode van inventariseren

Het tellen van broedvogels is natuurlijk nooit tot op de laatste vogel nauwkeurig. In de meeste gevallen worden zingende vogels, dus bezette territoria, geteld. Soms worden nestelende vogels of vogels met voer e.d. gezien. Dan is de kans groot, dat er in de omgeving wordt gebroed. Er zijn vele factoren die fouten kunnen veroorzaken. Vanwege de grote oppervlakte van het gebied moest een volledige inventarisatie over telkens een periode van drie jaar worden gespreid, hetgeen fouten kan veroorzaken door verschuivingen van de vogels.

Resultaten

Een overzicht van de vastgestelde broedvogelsoorten en de aantallen broedparen in de drie telperioden is te vinden in tabel 1. Tabel 2 geeft een overzicht van de soorten die in de loop van de

Tabel 1. Het vastgestelde aantal broedparen op de Strabrechtse Heide in 1968-1970, 1971-1973 en 1978-1980. De soorten staan op volgorde van afnemende totaalrequentie gedurende de drie perioden samen. A = 1968-1970, B = 1971-1973 en C = 1978-1980.

Soort	A	B	C	Soort	A	B	C
Fitis	198	236	167	Zwartkop	2	14	7
Rietgors	108	105	40	Zwarte Kraai	8	5	10
Boompieper	52	81	87	Staartmees	8	9	4
Wulp	82	58	27	Zanglijster	2	9	9
Kokmeeuw	150	-	11	Grutto	14	6	-
Veldleeuwerik	35	62	51	Koekoek	3	6	11
Vink	32	30	69	Zomertaling	17	2	-
Kievit	66	55	10	Tortelduif	6	10	3
Roodborst	20	40	58	Nachtzwaluw	9	6	11
Houtduif	28	38	44	Kneu	5	5	5
Geelgors	42	30	31	Grote Karekiet	9	6	-
Wilde Eend	52	10	30	Heggemus	5	1	7
Matkop	25	32	32	Dodaars	7	2	-
Winterkoning	19	38	30	Watersnip	9	-	-
Merel	21	30	34	Torenavalk	1	2	6
Wintertaling	43	18	21	Spreeuw	2	-	7
Koolmees	27	25	29	Gele Kwikstaart	2	5	1
Tjiftjaf	19	21	40	Holenduif	2	2	4
Kleine Karekiet	27	29	8	Patrijs	3	4	-
Blauwborst	28	30	9	Roerdomp	5	2	-
Meerkoet	32	3	21	Ransuil	3	-	3
Fazant	18	22	16	Wielewaal	1	3	2
Ekster	24	14	9	Duinpieper	2	-	3
Waterhoen	28	13	4	Boomvalk	1	-	4
Vlaamse Gaai	19	13	11	Zwarte Specht	1	4	-
Pimpelmees	5	16	21	Nachtegaal	3	1	1
Gekraagde Roodst.	13	11	18	Grote Bonte Specht	-	-	4
Zwarte Stern	34	1	7	Bruine Kiekendief	2	2	-
Graspieper	4	8	26	Groenling	-	-	3
Boomleeuwerik	11	14	11	Baardmannetje	2	1	-
Zwarte Mees	8	12	19	Paapje	1	1	1
Waterral	28	14	2	Pijlstaart	1	2	-
Rietzanger	22	11	-	Scholekster	2	1	-
Tuinfluiter	8	14	10	Fuut	1	1	1
Witte Kwikstaart	8	14	9	Houtsnip	-	-	2
Tapuit	9	14	8	Bosrietzanger	-	-	1
Sprinkhaanrietz.	11	11	8	Boomruipeper	-	-	1
Grasmus	16	8	5	Ringmus	-	-	1
Tureluur	21	5	3	Kauw	-	-	1
Slobeend	15	13	10	Krakeend	1	-	-
Kuifmees	8	10	9	Kwartel	-	1	-
Snor	12	14	1	Kuifeend	1	-	-
Korhoen	9	13	3	Braamsluiper	-	1	-
Roodborsttapuit	6	2	16	Geoorde Fuut	-	-	1
Groene Specht	12	6	6	Knobbelzwaan	-	-	1

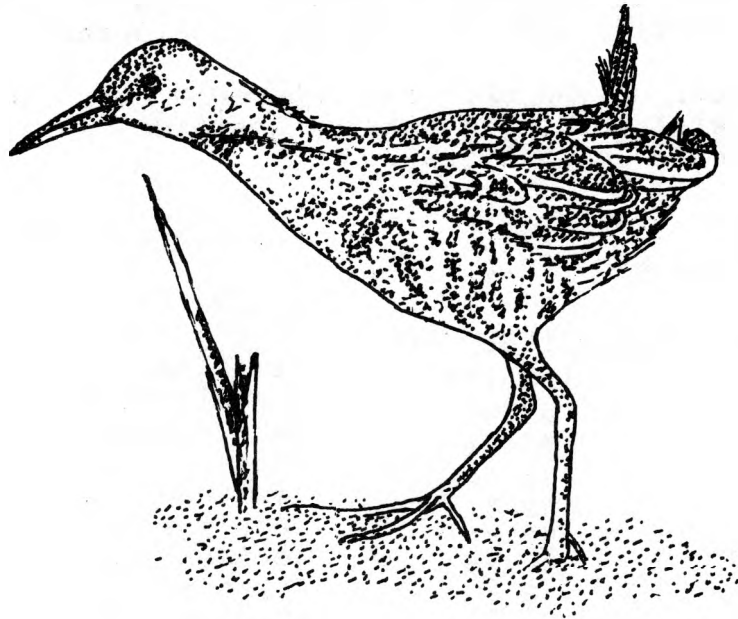
drie telperiodes "nieuw" zijn, in aantal zijn toegenomen, in aantal gelijk zijn gebleven, in aantal zijn achteruit gegaan en als broedvogel zijn verdwenen.

Pas als het aantal broedparen is verdubbeld of gehalveerd, wordt tot respectievelijk toe- of afname geconcludeerd.

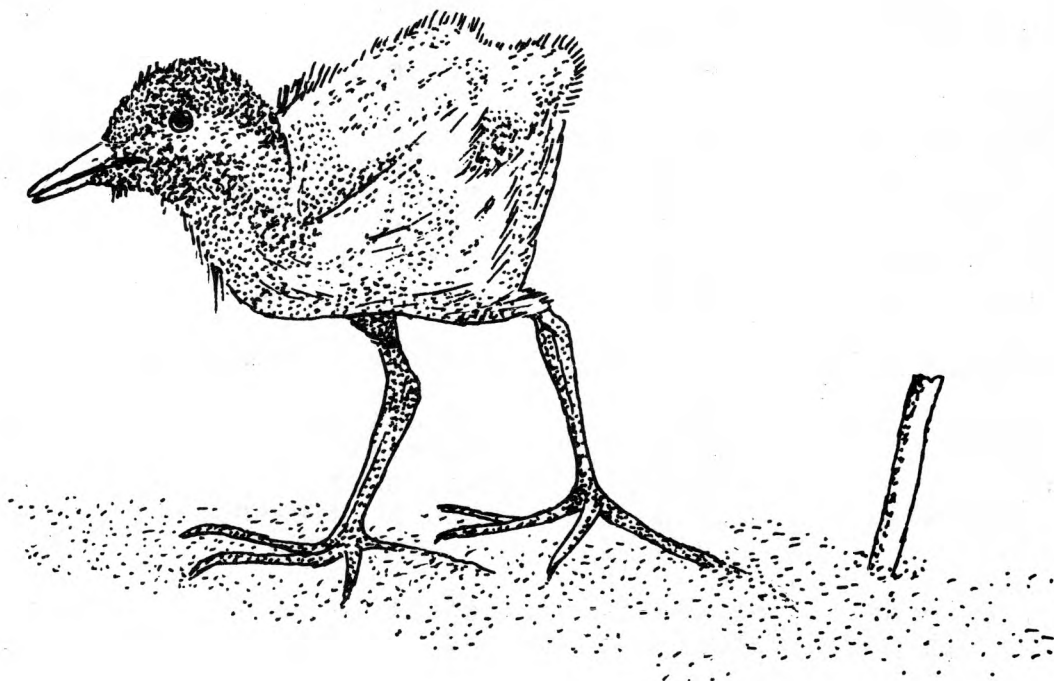
Tabel 2. Overzicht van soorten, ingedeeld naar aantalswijzigingen. Het eerste getal geeft aan het vastgestelde aantal paren in 1968-1970, het tweede in 1978-1980.

<u>nieuwe soorten (1)</u>		<u>in aantal toegenomen (14)</u>	
Grote Bonte Specht	0-4	Vink	32-69
		Roodborst	20-58
		Tjiftjaf	19-40
		Pimpelmees	5-21
		Graspieper	4-26
		Zwarte Mees	8-19
		Roodborsttapuit	6-16
		Zwartkop	2-7
		Zanglijster	2-9
		Koekoek	3-11
		Torenavalk	1-6
		Spreeuw	2-7
		Holenduif	2-4
		Boomvalk	1-4
		<u>in aantal afgenomen (18)</u>	
		Rietgors	108-40
		Wulp	82-27
		Kokmeeuw	150-11
		Kievit	66-10
		Wintertaling	43-21
		Kleine Karekiet	27-8
		Blauwborst	28-9
		Ekster	24-9
		Waterhoen	28-4
		Zwarte Stern	34-7
		Waterral	28-2
		Grasmus	16-5
		Tureluur	21-3
		Snor	12-1
		Korhoen	9-3
		Groene Specht	12-6
		Staartmees	8-4
		Tortelduif	6-3
<u>verdwenen soorten (9)</u>		<u>(vervolg verdwenen soorten)</u>	
Rietzanger	22-0	Watersnip	9-0
Zomertaling	17-0	Patrijs	3-0
Grutto	14-0	Roerdomp	5-0
Grote Karekiet	9-0	Bruine Kiekendief	2-0
Dodaars	7-0		

Van niet vermelde soorten is het aantal te klein (< 3 paar) om een zinnige uitspraak mogelijk te maken.

Waterral, een broedvogelsoort van de Strabrechtse Heide.
Boven: volwassen vogel, onder: jong. Tek.: Tom Heijnen.

Zelfs bij een zo ruime definitie van "in aantal gelijk gebleven" (namelijk geen verdubbeling of halvering van de aantallen) blijkt dat van ruim de helft van het aantal soorten waarover iets zinnigs te zeggen is, het aantal paren veranderd te zijn. Er is vooral sprake van achteruitgang: er zijn meer soorten die achteruit gegaan zijn of zijn verdwenen dan vooruit gegaan of nieuw zijn.

Discussie: mogelijke oorzaken van veranderingen

1. Verdroging

Veel vogelaars zijn geneigd om verdroging aan te nemen als oorzaak van veranderingen in de broedvogelstand op de heide. Zij wijzen dan op de enorme achteruitgang van Wulp, Wintertaling, Waterhoen, Zwarte Stern, Wateral, Tureluur en op het als broedvogel verdwijnen van Grutto, Zomretaling, Dodaars en Watersnip. Is die verdroging aantoonbaar? Er voor pleit, dat in het midden van de jaren zeventig het Beuven praktisch droog stond (in de telperiode 1978-1980 overigens niet meer). In dat decennium verschoven ook de grenzen tussen natte en droge vegetatie naar beneden (verdroging) en was er ook sprake van verdergaande verlanding van een aantal vennen. Daartegenover staat dat uit de gegevens van de peilbuizen van TNO nauwelijks tot algehele verdroging valt te concluderen. Deze problematiek wordt op dit moment door Staatsbosbeheer onderzocht. Feit is wel dat vele van bovengenoemde soorten gebonden zijn aan ondiep water of kleine plasjes. Doorgaans zijn dit verdwijnende milieus wanneer geen specifieke factoren de successie verstoren.

2. Toenemende begroeiing

Wanneer we kijken naar de soorten die toenemen, lijkt het erop dat de begroeiing toeneemt: alsof er in de laatste telperiode meer struikjes en bos en het bos gemiddeld ouder is. Voorbeelden van soorten die toenemen zijn Vink, Roodborst, Tjiftjaf, Pimpelmees, Roodborsttapuit, Zwarte Mees, Graspieper, e.a. Ook het optreden van de Grote Bonte Specht (terwijl de Groene Specht afneemt) wijst op verandering van hoeveelheid en ouderdom van de begroeiing. Dezelfde toename van opgaande vegetatie kan ook verantwoordelijk zijn voor de afname van vogels, bijvoorbeeld van "steppebewoners" als Wulp, Tureluur en Kievit. Volgens de literatuur heeft de Bruine Kiekendief, voor zover hij niet in uitgebreide rietlanden broedt, brede verlandingsgebieden met lage vegetatie nodig (Lebret 1974). Is toename van het struweel één van de oorzaken van de afname van de Bruine Kiekendief?

3. Veranderingen in de omgeving

De Strabrechtse Heide is voor vogels geen eiland. Veranderingen in de omgeving hebben waarschijnlijk geleid tot de afname van een aantal vogelsoorten. Zo is er al sinds de in de jaren zestig uitgevoerde ruilverkavelingen in de omgeving sprake van verdroging van weiden en bouwland ten zuiden en oosten van de heide. Dit samen met intensivering van de landbouw betekent bijvoorbeeld dat de omgeving oninteressant wordt voor Wulp en Korhoen, soorten die dan ook fors afnemen.

4. Rietbeheer

Volgens Staatsbosbeheer is het rietbeheer al jaren niet veranderd. Toch vermindert het aantal Rietgorzen, Kleine Karekieten, Blauwborsten en Snorren en verdwenen Rietzanger, Grote Karekiet, Roerdomp en Bruine Kiekendief als broedvogel. Hangt dit samen met verdroging, met het rietbeheer, met een mogelijke afname van het aantal insecten of zijn er nog andere factoren in het spel?

5. Verstoring

Op de heide zijn vele bronnen van verstoring aan te wijzen. Eén daarvan is de recreatie. Zo zijn bijvoorbeeld Wulpennesten en -jongen in het open veld zeer kwetsbaar voor predatoren als de ouders voor recreanten en hun loslopende honden op de vleugels moeten gaan. Dit geldt ook voor Kievit, Tureluur, Korhoen, Grutto en Patrijs, om een paar grote grondbroeders te noemen.

Of de recreatiedruk in de jaren zeventig is toegenomen, is moeilijk te zeggen. Enerzijds zijn belangrijke broedgebieden in die jaren veranderd in rustgebieden door het verplaatsen van parkeerplaatsen. Anderzijds is het aantal loslopende honden enorm toegenomen en is de heide tegenwoordig ook al terrein voor crossbrommers en -motoren. Het nest van de Bruine Kiekendief is zelfs een jaar verstoord door overijverige vogelwaarnemers. Opvallend is ook dat een aantal op de grond broedende vogelsoorten geen aantalsveranderingen vertonen, bijvoorbeeld Fitis, Boompieper, Veldleeuwerik, Wilde Eend, Nachtzwaluw, dus zowel kleinere als grotere vogels.

In het bovenstaande zijn roofdieren al aan de orde geweest: verstoring door mensen gevolgd door roofdieren die gebruik maken van de gelegenheid. Vooral kraaien en Vossen zouden verantwoordelijk zijn voor dit verschijnsel. Over de rol van de Vos zijn de meningen verdeeld. Sommigen zijn van mening, dat het sinds de jaren zestig niet meer belagen van de Vos de grote oorzaak is van de achteruitgang van de vogelstand op de heide, vooral Wulp en Korhoen. Anderen wijzen er op dat ook soorten waaraan de Vos part noch deel kan hebben, fors achteruit gaan en beweren - in overeenstemming met de literatuur (bijv. Van Oort 1978) - dat er in het algemeen geen verband aantoonbaar is tussen bijvoorbeeld de Korhoender- en de Vossenstand.

De meeste Vossen op de Strabrechtse Heide eten óf grotendeels "op de boer" die zijn dode kippen over het hek gooit, óf zijn tamelijk gespecialiseerde konijneneters. Dat neemt natuurlijk niet weg dat, als er nog maar 3 Korhoenderjongen zijn, een Vos het einde kan betekenen van een om andere redenen vrijwel verdwenen populatie!

6. Overige oorzaken

Voor de Kievit is ook het ouder worden van de heide mogelijk een oorzaak van afname. Nu de laatste jaren de heide gemiddeld korter is (door meer branden, meer maaien, meer schapen en plagen van het Heidehaantje) neemt na de laatste telperiode volgens Staatsbosbeheer ook de Kievit op de heide weer toe.

Ook andere menselijke activiteiten zijn verantwoordelijk voor veranderingen in de vogelstand. Zo wordt bijvoorbeeld het broeden van Kokmeeuwen tegen gegaan.

Dan zijn er nog genoeg verschijnselen die niet of slecht verklaard zijn. Waarom nemen Staartmees en Tortelduif? Waarom nemen Pimpelmees en Zwarte Mees wel toe, maar niet Matkop, Koolmees en Kuifmees?

Beheer

In het kader van het beheer van de Strabrechtse Heide zijn maatregelen genomen, die mede de vogels ten goede moeten komen. Zo zijn er wegen en paden afgesloten, parkeerterreinen opgeheven of verplaatst, vooral in het voor de vogels interessante zuidelijke deel van de heide. Ook zijn er aan de rand van de heide rogge- en siletto-akkers aangelegd, onder andere om Korhoen en Wulprust- en fouragemogelijkheden te geven. Verbetering van het heidebeheer zal hopelijk de Kievit en Wulp ten goede komen. SBB zal in overleg met anderen van de gegevens van deze telling gebruik maken om nieuwe maatregelen te nemen.

Conclusie

De vraag of de Strabrechtse Heide voor vogels achteruit of vooruit is gegaan in de jaren zeventig, is niet moeilijk te beantwoorden: er zijn meer soorten die in aantal afnemen of verdwijnen dan toenemen of nieuw zijn. Ook zal de afname van Korhoen, Rietgors, Blauwborst, Kleine Karekiet, Rietzanger, Snor, Roerdomp enz. de natuurliefhebber meer verdrieten dan de toename van Vink, Roodborst, Spreeuw en dergelijke hem zal verblijden. Het is niet eenvoudig om voor deze verschijnselen eenduidige oorzaken aan te wijzen.

Toenemende begroeiing, verdroging (en verlanding) en verstoring (o.a. door recreatie) zijn wellicht nog de meest duidelijke oorzaken. Veranderingen in het beheer van omringende landbouwgebieden spelen daarnaast een rol, terwijl het de moeite waard is om na te gaan of het rietbeheer is veranderd.

Het blijft in ieder geval van belang de vogelstand ook de komende jaren onder de loupe te nemen om aantalsveranderingen te kunnen signaleren, indien mogelijk te verklaren en het beheer af te stemmen op dergelijke ontwikkelingen.

Literatuur

- Lebret, T. 1974. Milieudynamiek als factor in het biotoop van een aantal vogelsoorten. Limosa 47.
Oort, G. van 1978. De Vos. Spectrum, Utrecht-Antwerpen.
Teixeira, R.M. (red) 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.

Adres: Thorbeckelaan 24, 5694 CR Breugel.

HET VOORKOMEN VAN DE DODAARS ALS BROEDVOGEL IN NOORD-BRABANT
IN 1981

Ad van Poppel

Inleiding

In 1981 werd als activiteit van het Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse Vogelwerkgroepen een inventarisatie gestart met als doel het bepalen van het aantal broedpaartjes van Kuif- en Tafeleend in de provincie Noord-Brabant. Tegelijkertijd heb ik zelf ook aandacht besteed aan enkele andere, relatief vrij eenvoudig te inventariseren soorten die voor een belangrijk deel het zelfde biotoop als Kuif- en Tafeleend bewonen. De Dodaars was één van deze soorten. De gegevens die in dit artikel zijn verwerkt berusten dan ook vrijwel alle op eigen waarnemingen. Slechts voor wat de Kempen betreft werden enkele - grotendeels bevestigende - gegevens verkregen die met name door Tom Heijnen werden verzameld. De gegevens van de Kampinasche Heide werden grotendeels door Frans van Erve geleverd. Tot slot stuurde ook de Vogelwerkgroep Deurne een enkel gegeven in.

Methode

Voor het bepalen van het aantal broedpaartjes werden zoveel mogelijk potentiële broedgebieden in de maanden mei tot en met juli bezocht. Ook in de maanden april en augustus werden enkele waarnemingen verricht, al werden de april-waarnemingen niet meegeteld wanneer later geen vervolgwarnemingen meer plaatsvonden. Van de augustus-waarnemingen werden bovendien alleen vogels met jongen meegeteld.

Dit kan ertoe geleid hebben dat in een enkel geval een paartje, dat in de loop van het broedseizoen naar een ander gebied uitweek, dubbel werd geteld. Anderzijds zullen er ook broedpaartjes over het hoofd gezien zijn door een te gering aantal terreinbezoeken, of het niet onderkennen van alle potentiële broedgebieden.

Voor het opsporen van potentiële broedgebieden werd o.a. gebruik gemaakt van de topografische kaarten schaal 1 : 25.000; bovendien was een groot aantal potentiële broedgebieden mij reeds bekend van vroegere bezoeken. Ook bestaande literatuur hierover werd geraadpleegd. Hoewel bekend is dat de Dodaars goed reageert op de baltsroep die met behulp van een bandrecorder wordt gereproduceerd, is geen gebruik gemaakt van deze methode.

Naast de Dodaars werden enkele andere soorten watervogels (Fuut, Geoorde Fuut, Kuif-, Tafel- en Krakeend, Kokmeeuw, Knobbelswaan) eveneens zo goed als mogelijk geïnventariseerd, waardoor in principe alle waterrijke gebieden werden bezocht; hierdoor zal het belangrijkste deel van de broedgebieden van de Dodaars zijn opgespoord.

De op het bijgevoegde kaartje aangegeven broedgevallen betreffen zowel zekere als waarschijnlijke en mogelijke broedgevallen. Onder zekere broedgevallen worden hier de waarnemingen van jonge, nog niet vliegvlugge Dodaarzen verstaan. Waarnemingen van adulte Dodaarzen in de periode mei tot en met juli in een geschikt broedbiotoop zouden als waarschijnlijke of mogelijke broedgevallen

aangeduid kunnen worden. Gezien het vrij kleine aantal zekere broedgevallen (circa 45) is er op het kaartje geen onderscheid gemaakt tussen zekere en waarschijnlijke of mogelijke broedgevallen.

Vanwege een in sommige gevallen te gering aantal bezoeken vonden niet overal vervolgwarnemingen plaats, zodat in een enkel geval broedpaartjes vermeld kunnen staan op plaatsen waar mogelijk niet werd gebroed. Dit aantal plaatsen zal echter naar mijn mening gering zijn, temeer omdat met name aan plaatsen waar broeden twijfelachtig was wel enkele vervolfbezoeken werden gebracht.

Moeilijkheden bij de inventarisatie

Ook van een soort als de Dodaars blijkt de inventarisatie niet geheel moeiteloos te verlopen. Dit blijkt o.a. uit het feit dat de door mij gevonden aantallen in een enkel geval in sterke mate afweken van de door andere gevonden aantallen.

Zo werden er door Lex Peeters en Marco Bakermans op het landgoed De Utrecht (met name op de vennen Het Goor en Flaes) maar liefst 32 paartjes geteld, terwijl ik zelf hier tot 12 paartjes kwam. Voor de Reuselse Moeren werden door Wim v.d. Voort 6 paartjes opgegeven, terwijl ikzelf hier tot 4 paartjes kwam. Dit laatste terrein is echter bijzonder ontoegankelijk en onoverzichtelijk, zodat hier eventueel wel een paartje gemist kan zijn. Anderzijds is het echter ook mogelijk, dat door de aard van het terrein een enkel paartje dubbel werd geteld of dat er tweede broedsels werden meegeteld.

Het grote verschil in de gevonden aantallen op het landgoed De Utrecht is aanzienlijk minder eenvoudig te verklaren. Beide vennen zijn weliswaar groot maar overzichtelijk, zeker wanneer men in de gelegenheid is de vennen ook navaf de achterzijde te benaderen. Hoewel na een drietal bezoeken toch nog wel een enkel paartje gemist kan zijn lijkt de aanwezigheid van 32 broedpaartjes voor mij vooralsnog onwaarschijnlijk, temeer omdat ook in het verleden nimmer dergelijke aantallen werden vastgesteld. De Avifauna van Noord-Brabant (Van Erve et al. 1967) vermeldt voor de jaren 1963-65 slechts 5 paartjes terwijl Dekker (1968) voor 1967 voor de gemeente Hooge en Lage Mierde 4 broedgevallen opgeeft.

De moeilijkheden die zich bij een inventarisatie van deze soort voordoen worden o.a. veroorzaakt door de nogal verborgen leefwijze. Nesten vindt men nagenoeg niet wanneer hier geen speciale aandacht aan wordt geschonken, terwijl de vogels zich slechts moeilijk met jongen laten waarnemen. Veel tijd brengen zowel adulte als jonge vogels door in de oevervegetatie, waardoor ze makkelijk aan de aandacht ontsnappen. Bovendien duiken Dodaarzen vaak zo intensief, dat ze meer onder water zitten dan erboven. Slechts de baltsroep is erg opvallend. Hierbij doet zich dan echter weer de moeilijkheid voor dat baltsende Dodaarzen meestal in de vegetatie verscholen zitten en dus moeilijk zijn te tellen, en dat ook wijffjes deze roep laten horen. Een andere moeilijkheid die zich bij het inventariseren van deze soort voordoet is de waarschijnlijk grote mobiliteit van de Dodaars, ook gedurende het broedseizoen. Hoewel hierover weinig gegevens bekend zijn lijkt het waarschijnlijk, dat broedparen na een eerste broedsel (of broedpoging) zich in een ander terrein kunnen vestigen om daar een vervolglegsel te produceren. Zo is het bekend dat sommige broedparen zich pas in juni,

of in een enkel geval zelfs pas in juli in een bepaald terrein vestigen en er dan alsnog tot broeden komen. Dit zullen waarschijnlijk vooral broedparen zijn die door het ongeschikt raken van hun oorspronkelijke broedplaats naar andere plaatsen uitwijken. In zo'n situatie komt het wel eens voor, dat eieren of jongen in de steek worden gelaten. In 1977 werd bijvoorbeeld op het landgoed Gorp en Rovert onder Goirle vastgesteld, dat een broedpaartje hun circa 3 weken oude, en dus nog niet geheel zelfstandige jongen, in de steek liet nadat het ven waar deze vogels gebroed hadden vrijwel geheel uitdroogde. Beide jongen waren toen echter al zo zelfstandige, dat zij zichzelf in dit geval wisten te redden. Hoewel er nog wel andere waarnemingen bekend zijn die in die richting wijzen, zijn betrouwbare gegevens hierover meestal niet voorhanden omdat in de meeste gevallen niet duidelijk is of de achtergelaten jongen geheel zelfstandig zijn of niet. Ook is het vaak moeilijk te beoordelen of de ouders inderdaad zijn vertrokken of toevallig tijdens 1 of 2 bezoeken niet werden waargenomen. Slechts bij veelvuldig terreinbezoek kunnen we hier wat meer over te weten komen.

Deze verplaatsingen naar andere terreinen kunnen bijvoorbeeld worden veroorzaakt door voedselgebrek of door een te sterke daling van de waterstand. Vooral dit laatste komt - met name tijdens droge zomers - veelvuldig bij de Brabantse vennen voor.

Ook late doortrekkers kunnen in sommige gevallen leiden tot een overschatting van het aantal broedpaartjes in een bepaald gebied. Met name in de maand april trekt de soort in vrij groot aantal door en verschijnt dan op plaatsen waar niet wordt gebroed. Deze vogels kunnen in uitzonderlijke gevallen zelfs tot in mei worden waargenomen, waarbij ook wel eens wordt gebaltst. Waarnemingen in de maanden mei tot en met juli zullen echter in de meeste gevallen wel op broedvogels duiden. Desalnietemin kunnen er in deze maanden ook Dodaarzen worden waargenomen in terreinen waar niet wordt gebroed. Dit zullen dan voor een belangrijk deel Dodaarzen zijn die op zoek zijn naar een geschikte broedplaats, nadat ze een eerder verkregen territorium hebben moeten opgeven.

Als laatste moeilijkheid waarmee we tijdens een Dodaars-telling geconfronteerd kunnen worden kunnen we vervolgbroedsels of -pogingen daartoe noemen.

Het voorkomen in Nederland

De Dodaars komt verspreid over Nederland voor met in de periode 1973-77 naar schatting 1500 à 2000 broedparen (Teixeira 1979). In de jaren 1966-67 werd de Nederlandse populatie geschat op 1000 - 2000 paren (Dekker 1968). Of deze aantalsschattingen al dan niet juist zijn wordt hier buiten beschouwing gelaten omdat er de laatste jaren geen betere, grootschalige inventarisaties meer hebben plaatsgevonden.

De Dodaars bewoont in Nederland de meest uiteenlopende biotopen. Zo worden er broedpaartjes aangetroffen in zowel voedselrijke als matig voedselarme vennen, zandafgravingen, recreatieplassen, opspuitterreinen, stads- en dorpsvijvers, vaarten, weteringen of brede sloten, leemkuilen, bezinkingsbassins bij o.a. suikerfabrieken, moerassige terreinen, rivierstrangen, infiltratiegebieden, wielen, afgedamde kreken, veenplassen, inundatieterreinen, eendenkooien, tichelgaten, vloeivelden, grachten, viskwekerijen, meren e.d. Voor wat de provincie Noord-Brabant betreft wordt voornamelijk gebroed op vennen die in meerdere of mindere mate zijn geeutrofiëerd.

Vrijwel steeds bestaat het broedbiotoop uit ondiep water ($\frac{1}{2}$ tot 1 meter) met veel begroeiing op en langs de oevers, waarbij vooral lage oeverbegroeiing de voorkeur geniet. Ook plassen die grotendeels zijn dichtgegroeid en waarin dus weinig open water rest, kunnen voor de Dodaars een geschikt broedbiotoop vormen. Vaak lijkt een brede, ondiepe oeverzône van belang te zijn. In de streekavifauna's die de laatste 15 jaren zijn verschenen zien we dat de aantallen per regio sterk verschillen:

Noord-Brabant	1963-1965	250-400 paar
Midden-Nederland	1965-1970	41-50 paar
Noord-Holland boven Noordzeekanaal	circa '70	ca 150 paar
Friesland	1972-1975	25-250 paar
Rivierengebied	1971-1977	125-130 paar
Veluwe	1973-1974	5-7 paar
West-Nederland	1973-1978	95-115 paar
Texel	1974	5 paar
Ameland	1975	11 paar

Het voorkomen in Brabant in het verleden

Over het voorkomen van de Dodaars in het verleden is helaas bijzonder weinig bekend. Dit geldt niet alleen voor de provincie Noord-Brabant, maar voor geheel Nederland. De bekende gegevens van vóór 1960 zijn zo fragmentarisch, dat de waarde ervan beperkt is. Interessant is het echter te zien, dat de twee enige broedplaatsen die Haverschmidt in 1942 opgeeft, namelijk Oisterwijk en IJzeren Man te Vught, nog steeds door Dodaarzen worden bewoond. Knippenberg (1952) wees in een van zijn publicaties op een verspreiding over de gehele provincie. Verder vermeldt de Avifauna van Noord-Brabant (Van Erve et al. 1967) voor de periode 1963-1965 een totaal aantal broedparen dat geschat werd op 250 à 400. Vooral dit laatst vermelde gegeven is van belang. Wanneer we de resultaten van de inventarisatie die in 1981 werd uitgevoerd, vergelijken met de resultaten van de inventarisatie in de jaren 1963-1965, zien we dat er sprake van is, dat de Dodaars óf flink in aantal is achteruit gegaan, óf de Dodaarspopulatie is voor de jaren 1963-1965 aanzienlijk overschat, óf dat er tijdens de inventarisatie van 1981 een aanzienlijk aantal broedpaartjes werd gemist. Het feit dat er in de zeven terreinen waar in 1963-65 in totaal 44 broedpaartjes werden aangetroffen, in 1981 nog 42 broedpaartjes werden geteld, maakt een aanzienlijke afname in de periode van 1963-65 tot 1981 niet erg waarschijnlijk. Bovendien komt Dekker (1968) voor 1967 in totaal op 62-70 broedparen, terwijl er onder de gemeente Nederweert (provincie Limburg) nog eens 13 paartjes worden opgegeven, die voor een deel betrekking gehad zullen hebben op broedvogels uit het Brabantse deel van de Groote Peel. In de gemeenten waar zowel in 1967 als in 1981 Dodaarzen voorkwamen, werden in beide jaren resp. 57-61 en 74 paren aangetroffen (gemeente Nederweert buiten beschouwing gelaten). Hoewel de opzet van beide tellingen geheel anders geweest zal zijn en de resultaten dus nauwelijks met elkaar vergeleken kunnen worden, blijkt ook hieruit weer min of meer, dat er van een zo aanzienlijke achteruitgang geen sprake geweest zal zijn.

Plaatselijk kan de soort echter wel achteruit gegaan of zelfs geheel zijn verdwenen. Van de 24 gemeenten, die door Dekker werden opgegeven waren er in 1981 nog 18 door Dodaarzen bewoond, terwijl er in 1967 nog 26 gemeenten genoemd kunnen worden waar de soort in 1967 niet werd opgemerkt. Dit beeld wordt overigens wat vertekend omdat Dekker in zijn publikatie Hapert en Westelbeers als gemeenten opgeeft, terwijl dit slechts onderdelen van resp. de gemeenten Hoogeloon c.a. en Oostelbeers c.a. zijn. Omdat in beide gemeenten de Dodaars ook in 1981 nog voorkwam zijn er slechts 4 gemeenten waar de soort wel in 1967 werd aabgetroffen, maar niet in 1981. Dit zijn Baarle-Nassau, Eindhoven, Halsteren en Helmond. In 1967 werden hier 7-8 broedparen vastgesteld. Het grotere aantal gemeenten waar de soort in 1981 werd aangetroffen kan wellicht voor een belangrijk deel worden verklaard door een intensievere inventarisatie. Het is niet waarschijnlijk dat de soort in deze mate toenam. Aangezien het verspreidingspatroon van 1981 goed overeenkomt met de verspreidingskaart zoals die in de Atlas van de Nederlandse broedvogels is opgenomen, is het waarschijnlijk dat het resultaat van 1981 een goed beeld geeft van de verspreiding en aantallen broedparen van de Dodaars. Dit betekent tevens dat op grond van de thans ter beschikking staande gegevens de schatting van 250-400 paar voor de jaren 1963-65 te hoog geacht moet worden.

Huidige verspreiding en voorkomen in Brabant

Het huidige verspreidingspatroon wijkt weinig of niet af van dat tijdens de zestiger jaren. Wel is de soort in West-Brabant aanzienlijk schaarser dan in Midden- en Oost-Brabant het geval is; dit zal echter waarschijnlijk ook in de zestiger jaren wel zo geweest zijn. In de open kleigebieden is de soort zeer schaars. Hoewel dit vooral geldt voor het zeekleigebied van West-Brabant, geldt dit ook voor het rivierkleigebied. Ten noorden van de lijn Grave - Halsteren werden slechts 10 paartjes aangetroffen, waarvan de helft op een opspuitterrein dat derhalve slechts tijdelijk broedgelegenheid biedt.

In alle gebieden tezamen werden 145 paartjes geteld. Aangezien zeker niet alle paren zullen zijn opgemerkt, en er tevens enkele doortrekkers als broedvogel beschouwd kunnen zijn, wordt de omvang van de Brabantse populatie voor 1981 geschat op 150-185 paren.

Verreweg de meeste van deze paren werden aangetroffen op matig tot sterk geeutrofiëerde vennen, zowel in heide- als in bosgebieden. Ook werden er enkele broedgevallen vastgesteld op plassen en vennen waar intensief gerekreëerd wordt, zoals het Staalbergven te Oisterwijk (2 paar), IJzeren Man te Vught (3 paar), Stevensbeek (1 paar), Oostappen Ommel te Asten (1 paar).

Ook op zandwinplassen kunnen Dodaarzen huizen, wanneer hier tenminste ook voldoende ondiepe gedeelten in voor komen, zoals te Mill en te Oisterhout (beide plassen 1 zeker broedgeval) en Den Dungen (waarneming van adult exemplaar in broedseizoen, rondscharrelend in rijkelijk aanwezige oeverbegroeiing), maar ook de eerder genoemde rekreatiegebieden te Stevensbeek en Asten, die door zandwinning zijn ontstaan.

Wat de bebouwde kommen betreft werd er één broedgeval vastgesteld in een vijver te Veghel; dit gebeurde aan de hand van een waarneming op 15 augustus toen er ter plaatse 4 nog niet vliegvlugge jongen van circa 4 weken oud werden waargenomen. De oudervogels werden evenwel niet meer waargenomen. Gezien de leeftijd en het aantal jongen, als-

mede de begroeiing van deze vijver, moet worden aangenomen dat het hier inderdaad om een broedgeval gaat.

Te Etten-Leur (Polder Krijtenburg) werd op 18 juli één volwassen exemplaar waargenomen in een polderslootje; helaas kon hier niet worden vastgesteld of dit exemplaar al dan niet vliegvlug was.

Broeden is hier dan ook onzeker.

Te Waalre en Leende werden plaatselijk wel Dodaarzen in het broedseizoen waargenomen, maar omdat het in deze gevallen om slechts eenmalige waarnemingen gaat (ondanks enkele vervolfbezoeken) en waarschijnlijk solitaire vogels betrof, zijn deze gevallen slechts als mogelijk gekwalificeerd.

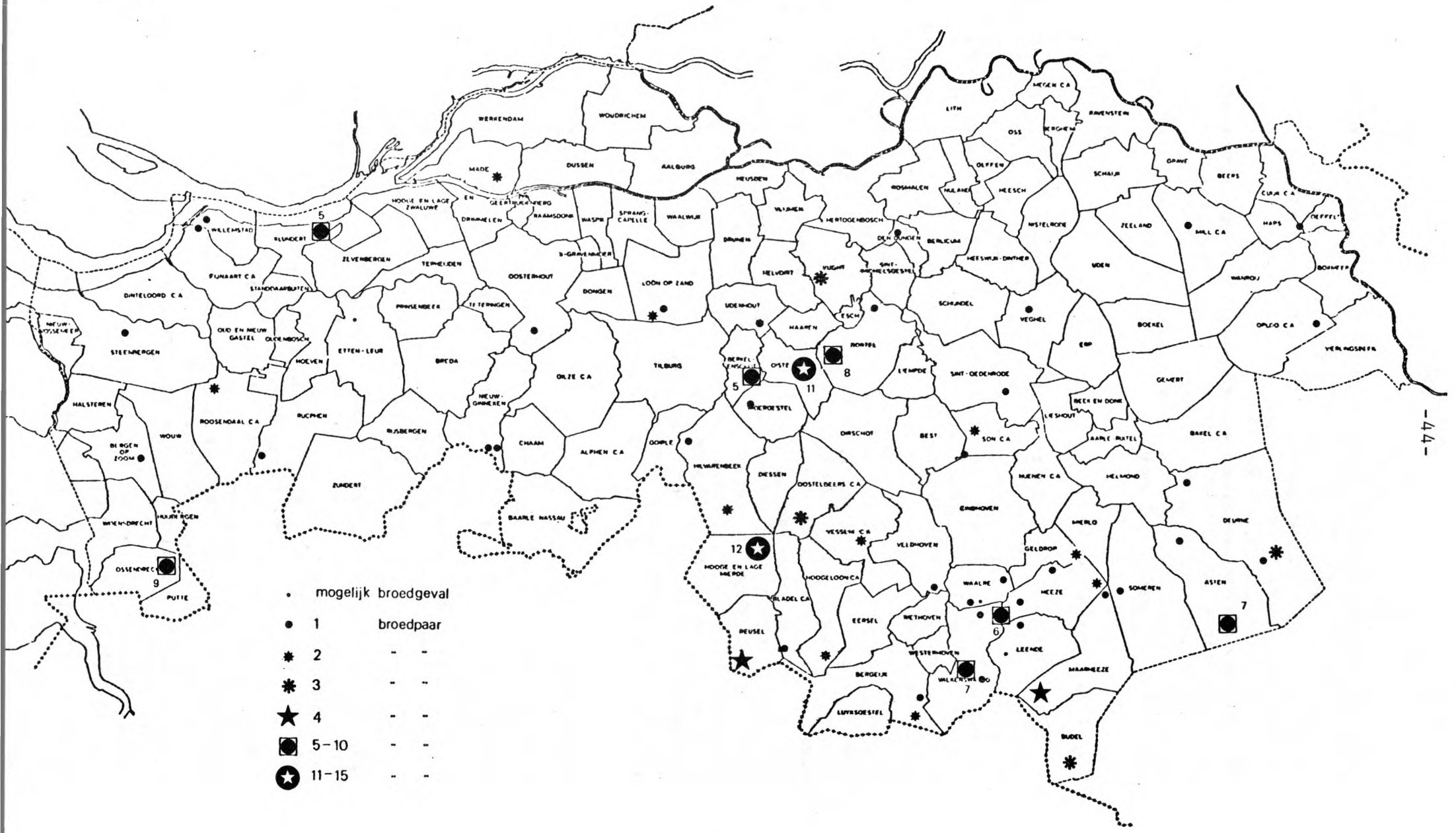
Mogelijke ontwikkelingen in de toekomst

Hoe de stand van de Dodaars zich in de komende jaren zal ontwikkelen laat zich niet eenvoudig voorspellen. Vrijwel zeker echter zullen de komende jaren geschikte broedplaatsen ongeschikt worden. Dit kan gebeuren door opzettelijke verlaging van de grondwaterstand in vennen (nu reeds het geval op de Kampinasche Heide en het Flaesven op het landgoed De Utrecht), maar ook door het onttrekken van grondwater aan de bodem, onder andere voor de drinkwatervoorziening en in het kader van ruilverkavelingswerken, het verslechteren van de kwaliteit van het water, te ver dichtgroeien van vennen door een steeds verdergaande eutrofiëring, toenemend rekreatief gebruik van vennen en dergelijke, mogelijk ook door concurrentie met andere vogelsoorten, zoals de Fuut. Anderzijds zullen ook nieuwe broedgebieden kunnen ontstaan door eutrofiëring van nu nog voedselarme vennen, ontstaan van nieuwe plassen door zand- en leemwinning, opzettelijke verhoging van de waterstand in vennen (o.a. Reuselse Moeren) en het weren van intensief rekreatief gebruik als beheersmaatregel van natuurgebieden. Ook droge zomers en strenge winters kunnen de populatie (tijdelijk) ongunstig beïnvloeden. Een snelle afname van het Dodaarzenbestand is echter waarschijnlijk op korte termijn nog niet te verwachten.

Literatuur

- Alleijn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland. Van Gorcum, Assen.
- Bergh, L.M.J. van den 1978. De broedvogels van de Veluwe. Wet. med. KNNV, nr. 128. Hoogwoud.
- Bergh, L.M.J. van den et al. 1979. Vogels van de Grote Rivieren. Spectrum, Utrecht-Antwerpen.
- Dekker, D. 1968. De telling van dodaarsbroedsels in 1967. Vogeljaar 16: 514-516 & Natura 65: 46-48.
- Dijksen, L.J. & A.J. 1977. Texel Vogeleiland. Thieme, Zutphen.
- Erve, F.J.H. van et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
- Knippenberg, W.H.Th. 1952. Enige broedvogels in Noord-Brabant: Fuut, Georde Fuut, Dodaars en Roodhalsfuut. Brabantia 1: 214-220.
- Ploeg, D.T.E. van der et al. 1976. Vogels in Friesland, deel 1. De Tille, Leeuwarden.
- Teixeira, R.M. (red) 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Valk, A. 1976. De broedvogels van Ameland. Wet. med. KNNV, nr. 112. Hoogwoud.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland. Randstad en Broedvogels. Gianotten, Tilburg.

Adres: Scarlattistraat 108, Tilburg.

Bijlage: overzicht van vastgestelde broedgevallen van de Dodaars in Noord-Brabant in 1981.

Steenbergen, Modderputten suikerfabriek: 7 juni en 5 juli 1 ex.	1 paar
Bergen op Zoom, Zoomland: 9 mei 1 ex baltsend.	1 paar
Ossendrecht, Groote Meer - Kleine Meer - Zwaluw Meer - plasje ten noordwesten van Kleine Meer: resp. 3, 3, 2 en 1 paar (waarvan 4 paar met jongen)	9 paar
Willemstad, Zwanenmeer - Sluispad Noord: resp. 1 juli 1 paar met jongen en 31 mei + 1 juli 1 ex.	2 paar
Roosendaal, Modderputten suikerfabriek: 2 augustus 2 paar met jongen.	2 paar
Rucphen, Rozenven: 12 juli 1 ex.	1 paar
Klundert, Industrieterrein Moerdijk: o.a. 24 juni 5 paar (waarvan 1 paar met jongen).	5 paar
Nieuw-Ginneken, Zwartgoor - Patersmoer: resp. 10 juli 1 ex baltsend en idem.	2 paar
Oosterhout, Boswachterij Dorst (zandput NW van Surae): 1 juli 2 jongen van ca 10 dagen oud.	1 paar
Loon op Zand, Leikeven - Plakkeven: resp. 2 paren met jong en 1 paar met jong.	3 paar
Udenhout, Leemkuilen: 27 juli 1 ex met jong.	1 paar
Berkel-Enschot, Galgeven - Keelven - Schaaapven: resp. 1, 2 en 2 paar.	5 paar
Moergestel, vennetje Dennenhoef, noordzijde A 58: 30 mei 1 ex.	1 paar
Hilvarenbeek, Bankven - Broekeling: resp. 29 juni 1 ex baltsend en 2 juni 3 ex.	2 paar
Hooge en Lage Mierde, Goorven - Flaes - Hazenkolk - heide resp. 5, 3, 2, 1 en 1 paar.	12 paar
Reusel, Reuselse Moeren: 4 paar (waarvan 2 paar met jongen)	4 paar
Bladel, Kroonven: 1 paar met jong.	1 paar
Hoogeloon, Pannegoor (Cartierheide): 2 juli 1 ex met jong.	2 paar
Vessem, Groot Meer: 2 juli 2 paar baltsend.	2 paar
Oostelbeers, Keijenhurk - Kromven (Landschotse Heide): resp. 2 paar en 1 paar.	3 paar
Oisterwijk, Brandven - Choorven - Klein Aderven - Groot Aderven - Staalbergven - Diaconieven - Witven - Wolfs- putten: resp. 2, 1, 2, 1, 2, 1, 1 en 1 paar.	11 paar
Boxtel, Kampina (vnl. Huisvennen) - Zegenrode: resp. 8 paar en 1 paar met jongen.	9 paar
Vught, IJzeren Man: 3 paar met jongen.	3 paar
Den Dungen, Poeldonk: 9 augustus 1 ex, gedrag als broedvogel.	1 paar
Veghel, stadsvijver nabij ziekenhuis: 15 augustus 4 jongen van 3-4 weken oud.	1 paar

Sint-Oedenrode, Hazeputten Nijnsel:	
25 juli 1 ex.	1 paar
Son, Oud Meer:	
2 mei 2 paar, 3 juli 2 paar (waarvan 1 paar met jongen).	2 paar
Son-Eindhoven, Eckerswijer:	
3 juli 1 adult met jongen.	1 paar
Veldhoven, Groot Vlasroot:	
25 juli 1 ex.	1 paar
Bergeijk, Visvijvers - Pastoorsweijs:	
resp. 30 juni 2 paar en 1 paar.	3 paar
Valkenswaard, Groot Malpieven - Vaarvennen (Malpie) - Meelbergsvan - Galgeven Golfbanen - Visvijvers (gedeelte- lijk gemeente Heeze):	
resp. 4 paar, 3 paar, 27 juni 1 jong, 30 mei 1 paar baltsend en 6 paar.	15 paar
Waalre, Meertjesven - Meeuwven:	
resp. 30 mei 1 ex baltsend en 3 + 25 juli 1 ex baltsend.	2 paar
Geldrop, Braakhuizensche Heide:	
9 juli 2 paar.	2 paar
Heeze, Provinciale weg Geldrop - Diepe Meerven - Grafven (Strabrechtse Heide):	
resp. 5 juli 1 ex, 25 juli 1 ex en 9 juli 2 paar baltsend.	4 paar
Maarheeze, Witven - Soerendonks Goor:	
resp. 4 juli 1 adult met jongen en 4 paar.	5 paar
Leende, Valkenhorst:	
27 juli 1 ex.	1 paar
Budel, Ringselven:	
4 juli 3 paar met jongen.	3 paar
Someren, Witven:	
4 juli 1 ex met jongen.	1 paar
Asten, Groote Peel ('t Elfde - Steltloperven - Roerdompven - Filose Peel):	
resp. 3, 2, 1 en 1 paar.	7 paar
Asten, Ommel Oostappen:	
17 juli 1 ex met 1 jong.	1 paar
Deurne, Peel nabij Griendtsveen - Peel nabij Liessen (bij Deurnes kanaal) - Buntven:	
resp. 13 juli 3 paar, 21 mei 1 paar en 13 juli 1 ex baltsend.	5 paar
Oploo, Stevensbeek:	
13 juli 1 adult met voedsel in snavel wegzwemmend.	1 paar
Mill, afgraving Langenboom:	
9 augustus 1 paar met jongen.	1 paar
Haps-Oeffelt, plasje langs spoorlijntje:	
13 juli 1 ex baltsend.	1 paar
	<hr/>
	143 paar

VOGELWAARNEMINGEN TIJDENS EEN KANOTOCHT OVER ENKELE BEKEN IN
ZUIDOOST-BRABANT, 16 TOT EN MET 23 JULI 1981

Tom Heijnen & Peer Voorn

Inleiding

In de periode 16 t/m 23 juli 1981 hebben wij een kanotocht gehouden over enkele beken in Zuidoost-Brabant. Hoewel het in eerste instantie puur als vakantie bedoeld was, hebben we zoveel mogelijk waarnemingen gedaan aan vogels, libellen en planten. Van de vogelwaarnemingen wordt hieronder verslag gedaan; de tellingen van de beekjuffer *Calopteryx splendens*, een libel die een grote voorkeur heeft voor schoon, stromend water, worden vermeld in een korte bijlage omdat deze gegevens ons interessant genoeg leken om niet in een dagboek te laten verschimmelen. Uiteraard is in een bestek van enkele dagen, waarbij ieder stukje beek slechts één keer werd bekeken, alleen een zeer oppervlakkig beeld verkregen. Het blijkt evenwel, dat zo'n tocht vele leuke waarnemingen opleverd en van onze beken en beekdalen is wat vogels betreft nog tamelijk weinig bekend.

Getelde beken

In figuur 1 is aangegeven welke stukken beek werden bevaren. De beken werden vooraf verdeeld in kleine stukjes, trajecten genoemd, met een lengte van 700-1200 meter. Ieder traject kreeg een code (zie figuur 1) en de waargenomen vogels werden per traject genoteerd.

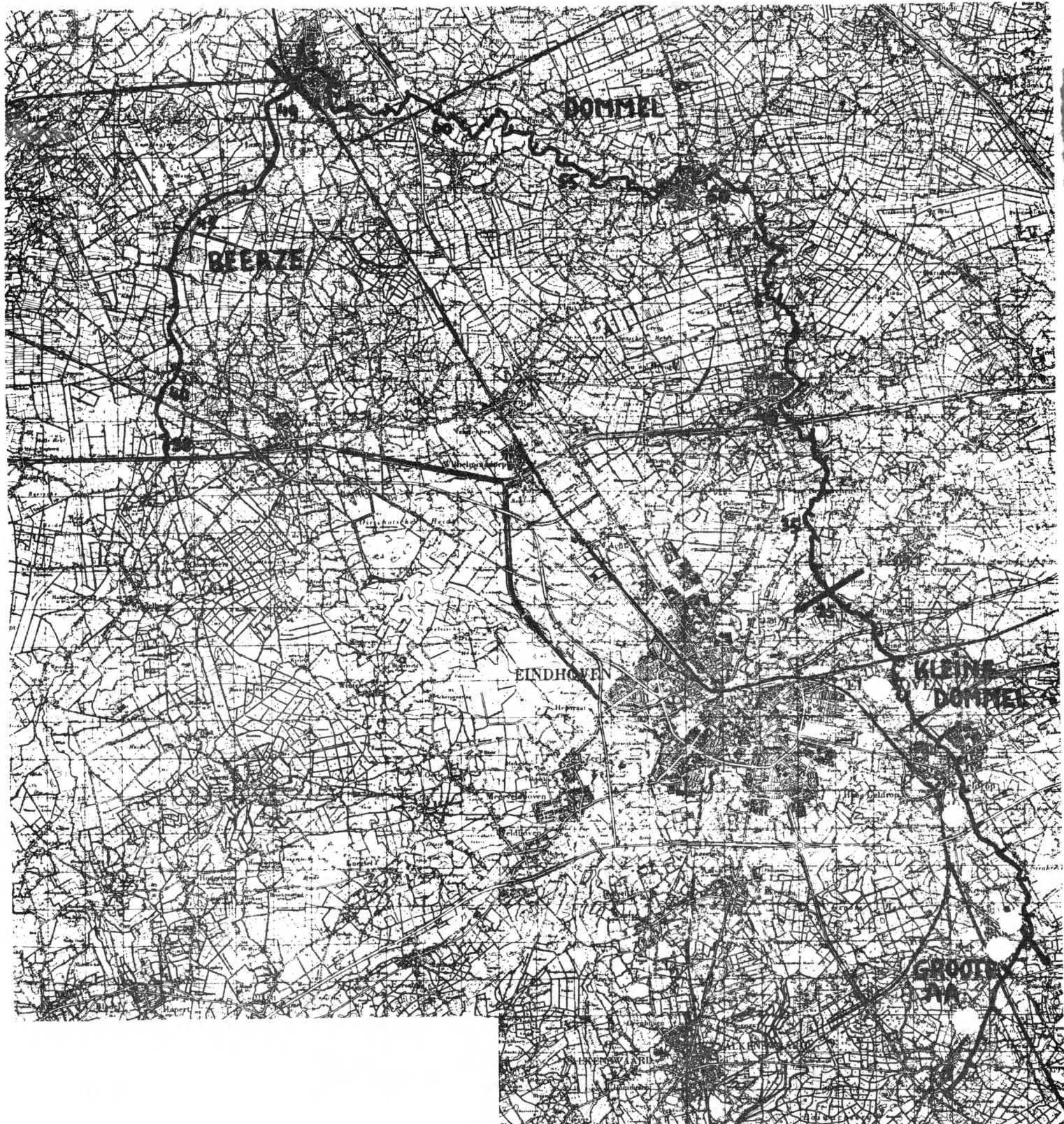
De diverse trajecten zijn op de volgende data geteld:

Groote Aa	GA	8 t/m 12	op 16 juli
Kleine Dommel	KD	11 t/m 13	op 16 juli
	KD	14 t/m 21	op 17 juli
	KD	22 t/m 25	op 18 juli
Dommel	D	33 t/m 40	op 18 juli
	D	40 t/m 56	op 19 juli
	D	56 t/m 65	op 20 juli
Beerze	B	50 t/m 47	op 20 juli
	B	46 t/m 45	op 21 juli (rustdag)
	B	46 t/m 41	op 22 juli
	B	41 t/m 38	op 23 juli

De Beerze werd stroomopwaarts bevaren, alle overige beken stroomafwaarts.

Methode

Er is geen speciale methodiek gebruikt; alle waargenomen interessante vogels werden per traject genoteerd. Van de IJsvogel werden alle geschikte broedplaatsen (steile beekoevers) op de aan- of afwezigheid van nestpijpen gecontroleerd, hetgeen ook voor de Oeverzwaluw geldt. Alle op het oog geschikt lijkende wanden werden nauwkeurig ingetekend met het oog op controles in komende jaren.

Figuur 1. Overzicht van bevaren beken (dikke lijn) met nummering van de trajecten.

Waterhoentjes zijn lastig te tellen. Er werd zo nauwkeurig mogelijk op deze soort gelet en bij langere stukken beek werd met de kijker alles afgetuurd. Tevens werd getracht zoveel mogelijk nesten van deze soort te vinden, hoewel dit niet met 100 % nauwkeurigheid werd gedaan; sommige nesten liggen namelijk verscholen onder een dikke laag overhangende takken.

Resultaten

Blauwe Reiger	Totaal 10 exemplaren, regelmatig verspreid over de bredere beken; hieronder een slaappleats van 3 exemplaren op D39.
Knobbelzwaan	Op D62 2 volwassen vogels en op D65 1 paartje met 1 jong.
Wilde/Parkeend	Veel waargenomen, maar in de meeste gevallen ging het om Parkeenden. Vanwege veelal moeilijke onderscheid niet geteld.
Wespendief	Ter hoogte van D46 1 vogel rondvliegend in de omgeving van het Vresselsche Bos. Nabij B38-39 1 paar rondvliegend, waarvan het mannetje zeer fanatiek baltsend boven de Baest.
Havik	Nabij B38 1 vrouwtje boven de Baest cirkelend.
Sperwer	Nabij B39 1 paartje, waarvan zowel mannetje als vrouwtje met voedsel de Baest invlogen.
Buizerd	Nabij KD12 1 exemplaar, nabij D58 2 jongen luid roepend, nabij B46 1 jong luid roepend en bij B40 1 exemplaar rondvliegend.
Torenvalk	In totaal 13 exemplaren, waarvan 1 paar alarmrend bij een nest nabij D62 en 1 vogel alarmrend nabij B46.
Boomvalk	Nabij D44 1 vogel vliegend aan de zuidwestzijde van het Vresselsche Bos.
Slechtvalk	Nabij B41 een jagend mannetje in de buurt van Spoordonk.
Kwartel	Langs de Dommel boven Son een roepende vogel, maar kan een kooivogel betreffen.
Waterral	Langs KD20 1 roepend exemplaar in de Collse Zeggen.
Waterhoen	In totaal werden 73 nesten gevonden en werden 37-44 paren met jongen en ca 40 paren of losse volwassen vogels zonder jongen gezien. Het is moeilijk om een schatting van het aantal broedparen te maken, maar dit zal in de orde van 80-100 liggen. Lang niet alle paren die waargenomen werden, broedden op de beek. Op de Groote Aa bedroeg het percentage trajecten waar Waterhoentjes werden gezien 100 %, op de Kleine Dommel 67 %, op de Dommel 100 % en op de Beerze 31 %. Tabllen 1 en 2 geven een overzicht van de gevonden nesten.

Tabel 1. Verdeling van gevonden nesten van Waterhoentjes over de getelde beken. D^a = Dommel 33-51, D^b = Dommel 52-65.

	GA	KD	D ^a	D ^b	BE	Totaal
aantal lege nesten	0	2	36	22	2	62
aantal nesten met eieren	0	0	10	1	0	11
aantal eieren	0	0	35	4	0	39

Gemiddeld aantal eieren per nest: 3,5.

Tabel 2. Nestplaatskeuze van Waterhoentjes.

	GA	KD	D ^a	D ^b	BE	Totaal	
						N	%
vastliggende takken, vnl. van Katwilg	0	1	37	11	0	49	67
drijvende takken en balken	0	1	2	2	1	6	8
Kalmoes			5			5	7
Rietgras			1	8		9	12
Liesgras					1	1	1
Zegge spec.				1		1	1
Grote Egelskop			1			1	1
Pitrus				1		1	1

- Meerkoet In totaal 11 paren met jongen (D49, 58, 59 2x, 60 2x, 61 3x, 62 2x) en 5 paren zonder jongen (D46, 58, 63 2x en BE38).
- Scholekster Nabij B46 3 exemplaren overvliegend.
- Witgatje In totaal 2-3 exemplaren pleisterend op D53-56.
- Oeverloper In totaal tenminste 28 exemplaren op de oevers van beken pleisterend, waarvan 1 op de Groote Aa, 3 op de Kleine Dommel, 1-2 op de Beerze en de overige op de Dommel. Het maximum betrof 4 Oeverlopers op D47.
- Kleine Mantelmeeuw Nabij D49 1 volwassen vogel laag overvliegend in nw-richting en nabij B46 idem richting no vliegend.
- Ransuil Nabij KD20 een volwassen vogel jagend aan de rand van de Collse Zeggen.
- IJsvogel Er werd een nest met drie grote jongen (tweede broedsel) gevonden. Twee verse nestpijpen, waarvan de jongen reeds waren uitgevlogen (één broedpaar) werden gevonden in de oevers van de Kleine Dommel. Voorts werden twee IJsvogels gezien op resp. D53 en D56.
- Oeverzwaluw In de oevers van KD11-17 werden in totaal ca 30-40 zeer oude nesten gevonden. Op KD18 werden 5 fouragerende vogels gezien, afkomstig van een nabij gelegen kolonie. In een steile oever op D59 werd een bewoond nest aangetroffen.

Roodborsttapuit	Langs KD20 2 jongen in wilgenstruikjes aan de rand van de Collse Zeggen en langs B48 een alarmerend mannetje.
Tapuit	Ter hoogte van KD13 een mannetje op de Strabrechtse Heide.
Snor	Nabij KD20 hoorden we een fanatiek zingende Snor in de Collse Zeggen, vermoedelijk ongepaard.
Kleine Karekiet	Langs KD20 (Collse Zeggen) vele zangposten. Daarna werden slechts zes zangposten vastgesteld, alle in kleine rietzoompjes op de beekoevers: D34 1, D56 1, D58 2, D59 1 en D61 1 zangpost.
Wielewaal	Nabij KD13 1 zangpost, KD20 idem, D56 idem, nabij B46 1 zangpost plus twee exemplaren in de Smalbroeken en nabij B41 1 mannetje.
Keep	Nabij B46 hoorden we een Keep enkele keren roepen in de Smalbroeken.
Sijs	Nabij D46 1 exemplaar overvliegend en roepend in de omgeving van het Vresselsche Bos en bij B46 4-6 Sijzen in de Smalbroeken, waarvan 1-2 zingend. Dit groepje vloog onrustig heen en weer en de vogels riepen voortdurend.
Goudvink	Nabij B38 2 exemplaren in de Baest over het Wilhelminakanaal vliegend.

Bijlage: getelde aantallen van de Beekjuffer *Calopterix splendens*.

Beek	Traject	Aantal ♂	Aantal ♀	Totaal aantal
Kleine Dommel	14	1	0	1
Beerze	47	1	0	1
	46	97	66	163
	45	30	16	46
	44	40	22	62
	43	42	26	68
	42	32	22	54
	40	2	0	2
	38	3	1	4
Totaal		248	153	401

Nabeschouwing

Niet alleen is - plaatselijk - het varen over onze beken landschappelijk gezien een zeer aantrekkelijke bezigheid, maar ook blijkt dat er veel interessante vogelsoorten kunnen worden aangetroffen. Een plezierige vakantie kan op deze wijze goed gecombineerd worden met wat nuttig werk, want van onze beken en beekdalen weten we naar verhouding nog best weinig af.

Adres: Jan Sluijtersweg 26, 5645 JD Eindhoven.

KORTE MEDEDELINGEN

NIEUWE RUBRIEK ALS EXPERIMENT IN VOORBEREIDING ... WAARNEMINGEN
GEVRAAGD!

Een dolgedraaide Pelleboer en vroegontwaakte amfibieën zijn, om er maar eens twee te noemen, gevolgen van de uitzonderlijke zachte winter dit jaar. Vanuit alle hoeken hoor je momenteel ervaringen met betrekking tot overwinterende Kraanvogels, Tjiftjaffen, Zwartkoppen en Roodborsttapuiten terwijl in januari op klaarlichte dag zelfs een jagende Vleermuis werd gezien. Waarschijnlijk ten gevolge van de overwegend harde wind die soms tot stormachtig aanwakkerde werden verscheidene kustvogels in het binnenland gesignaleerd, zoals: zaagbekken, Kleine Alk en een Drieteenmeeuw.

En wat zullen de gevolgen zijn als dit onvoorspelbare kwakkelweer geen streng staartje gaat krijgen? Sterk afwijkende aankomstdata van de zomergasten misschien, of een uitzonderlijk goed jaar voor de insecteneters?

MAAR, andere jaren worden ook wel eens kustvogels in de binnenlanden van Brabant gezien en zelfs tijdens een strenge winter is er een kansje een Tjiftjaf of Zwartkop tegen te komen! Met andere woorden: in welke mate wijkt deze winter eiegenlijk af, vanuit ornithologisch standpunt bekeken? Wat is normaal?

Ik weet er geen duidelijk, te staven, antwoord op. Had ik duidelijk materiaal over andere winters voorhanden gehad en deze synchroon laten lopen met de gegevens van de KNMI weerbulletins, dan was het op z'n zachts gezegd een stuk makkelijker geweest bepaalde vermoedens aantoonbaar te maken.

Ik heb gezocht naar een methode om iets nuttigs op dit terrein te doen. Mijn voorstel is er in de vorm van een rubriek, in beginsel echter een experiment, waarvan de kans op slagen voor het grootste deel afhankelijk is van jullie medewerking. Per seizoen worden zoveel mogelijk waarnemingen uit Brabant verzameld, die naar ik hoop voor het grootste deel zonder teveel moeite bij mij in de brievenbus gaan vallen. Deze worden gesorteerd en als het ware gefiltreerd. Met andere woorden, er wordt bekeken wat in combinatie met datum, weersomstandigheden en andere van belang zijnde factoren, wel of niet vermeldenswaardig is. Dit hoeven zeer zeker niet alleen waarnemingen van zeldzame vogels te zijn, in principe is alles welkom in verband met bijvoorbeeld fenologische gegevens en het constateren van sterke doortrek van een bepaalde soort.

Zodoende krijg ik erg waardevol materiaal binnen bereik, waarmee vast, met mij, veel andere vogelaars aan het puzzelen zouden willen gaan. Nou dat kan! Ik ga na afloop van een bepaald seizoen, overwegens op chronologische wijze (datagewijs) de overgebleven gegevens verweven in een verslag, duidelijk gedocumenteerd met KNMI gegevens of andere, door jou vermelde bijzonderheden. Ik zal hoogstens dingen gaan suggereren, nooit concluderen! Het is namelijk de bedoeling, dat jullie het door mij geschreven aandachtig doorlezen in de Roodborsttapuit en kritiek of vermoedens, aanvullingen of andere reacties, van welk karakter dan ook, zo snel mogelijk naar mij toesturen. Dit natuurlijk tesamen in een envelop met de waarnemingen voor de volgende aflevering. Uit jullie reactie's wil ik dan een korte visie samenstellen over het verloop van het betreffende seizoen. Bijvoorbeeld: onder de aflevering "Verloop lente 1983" volgt een uitgebreid overzicht over het verloop van de lente van 1983 en een door ons allen gecreëerde visie op winter 1982/1983.

Als laatste rest mij nog er op aan te dringen waarnemingen van zeldzame of moeilijk te determineren soorten uitgebreid te documenteren met vermelding van kenmerken en observatieomstandigheden. Dit vooral vooruitlopend op een door het SOBVG op te richten waarnemingen-archief.

Goed omschreven waarnemingen verliezen ook op lange termijn hun waarde niet makkelijk daar zij vaak op grond van het genoteerde, revisie kunnen doorstaan.

Alles over deze winter (21 december t/m 21 maart) s.v.p. vóór 20 april aanstaande sturen aan:

Lex Peeters, Marialaan 26, 5541 CD Reusel (tel. 04976 - 2271).

LEPELAAR OP DE CAMPINASCHE HEIDE

Zaterdag 28 augustus 1982 maakte ik samen met een collega van de Vogelwerkgroep Midden-Brabant, Loek Hilgers, een wandeling langs de Huisvennen van de Campina te Boxtel. We hadden als hoofddoel Witgatjes en Oeverlopers, omdat we daar de laatste tijd al meer aandacht aan hadden besteed.

We waren al op weg terug naar onze fietsen, toen we voor de laatste keer een ven afspeurden met onze kijkers. Mijn oog viel direct op een witte vlek, die verscholen ging achter een eilandje van Pitrus in het midden van het ven. Mijn eerste gedachte was een Blauwe Reiger, maar daarvoor was hij duidelijk te licht van kleur. Na verdere observatie kwam ik tot de conclusie dat het hier ging om een Lepelaar. We waren beide verrast over deze toch wel bijzondere waarneming. We slopen naar een grote eik een stukje verderop. Van daaruit konden we de observatie voortzetten. We konden aan de hand van het geheel witte verenkleed, de zwarte poten en zwarte snavel vaststellen, dat het om een volwassen exemplaar ging. Het ontbreken van de gelige borstvlek en de kuif hoeft overigens op zich nog niet te wijzen op een volwassen vogel in winterkleed. Het ontbreken van enig zwart aan de vleugeluiteinden en het feit, dat poten en snavel volledig zwart waren gade de doorslag bij de leeftijdsbepaling.

Na ongeveer een $\frac{1}{2}$ uur hebben we de schuilplaats verlaten en zijn we huiswaarts gekeerd. Zelf heb ik daarna geen gelegenheid meer gehad om nogmaals terug te keren, maar van Victor Retel Helmrich heb ik vernomen dat de Lepelaar zich op 29 augustus nog steeds op de Huisvennen bevond.

In verband met mijn waarneming ben ik op zoek gegaan naar overige waarnemingen van Lepelaars in Brabant. Daarvoor heb ik de volgende bronnen geraadpleegd:

1. De Avifauna van Noord-Brabant (1967). Buiten de Biesbosch - waar veel regelmatigere Lepelaars worden gezien - worden hier negen waarnemingen vermeld uit de periode 1921-1965. Eén daarvan heeft betrekking op 4 exemplaren, die van 18 mei tot 17 juni aanwezig waren in de polders bij de Heen in het uiterste westen van onze provincie. Deze waarneming laat ik verder buiten beschouwing. De overige acht waarnemingen hebben betrekking op meer in het binnenland gelegen plaatsen.
2. De rubriek "Veldwaarnemingen" in het tijdschrift Het Vogeljaar vanaf 1967, hetgeen niets opleverde.
3. De rubriek "Avifauna van Nederland" in Limosa, hetgeen evenmin iets opleverde.
4. Het archief van de VWG Midden-Brabant (bevat gegevens vanaf ongeveer 1975); ook hierin zijn geen Lepelaarwaarnemingen vastgelegd.
5. Tenslotte heb ik een brief geschreven aan Lex Peeters, archivaris van VWG De Kempen. In dat archief waren ook geen waarnemingen genoteerd van Lepelaars.

Lepelaars zijn in onze contreien dus wel erg schaarse gasten. Toch lijkt het wel erg onwaarschijnlijk dat er sinds het verschijnen van de Avifauna geen enkel exemplaar meer zou gezien, wanneer we de verhalen over de "toegenomen waarnemingsintensiteit" mogen geloven.

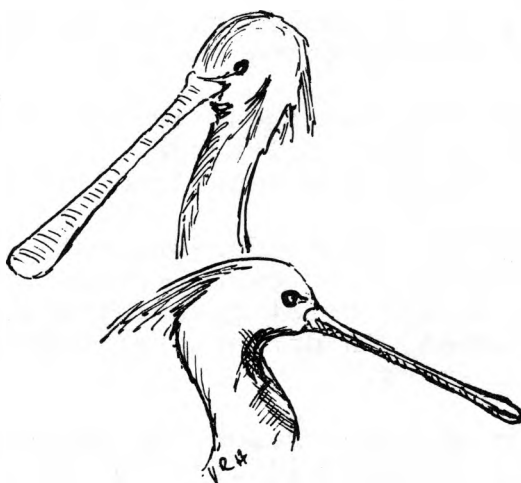
De bekende waarnemingen leverden de volgende seizoensverdeling op:

Maand	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	Totaal
Aantal waarnemingen	-	2	3	-	1	1	-	1	1	-	-	-	9
Aantal exemplaren	-	9	4	-	1	1	-	1	6	-	-	-	22

De meeste waarnemingen hebben betrekking op één vogel, maar groepjes van 2, 6 en 8 exemplaren zijn ieder ook een keer gezien. Volgens onder meer "The Handbook of the Birds of the Western Palearctic" van Cramp en Simmons kunnen waarnemingen in mei en juni betrekking hebben op Lepelaars, die laat zijn teruggekeerd van de overwinteringsgebieden. Deze late terugkomers worden niet meer getolereerd in de kolonies, waar de andere vogels dan al zitten te broeden en zwerven dan wat rond. De wegtrek begint vanaf augustus.

Voor zover bekend is deze waarneming van een Lepelaar de eerste voor de Campina en de eerste uit de maand augustus voor Noord-Brabant. In ieder geval betekende deze zaterdagochtend, door deze waarneming, erg veel voor mij.

Frank van den Oetelaar, Pater van den Elsenstraat 1, 5062 CX Oosterwijk.

OVER DE HERFSTTREK VAN PAAPJES EN TAPUITEN

Loek Hilgers

In de vorige aflevering van de Roodborsttapuit geeft Tom Heijnen een overzicht van de waargenomen voorjaarstrek van Paapjes en Tapuiten in de Kempen in mei 1982. Hij zegt daarbij te vermoeden, dat de najaarstrek aanzienlijk sterker is dan de voorjaarstrek. Dat vermoeden komt overeen met vermeldingen in verschillende streekavifauna's. Zo blijkt de trek van deze twee soorten aan de kust, in het gebied van de grote rivieren en in midden Nederland in het najaar veel sterker te zijn dan in het voorjaar. Des te opvallender is het, dat het beeld in Drenthe net omgekeerd is. Ook in Westfalen en in Mecklenburg (West-Duitsland) blijken in het voorjaar meer Paapjes en Tapuiten te worden gezien dan in het najaar. Ik heb getracht dit na te gaan voor onze provincie.

Van 1977 tot en met 1981 heb ik beide soorten geteld in de maanden augustus, september en oktober in een gebied tussen Oisterwijk en Tilburg. Voorjaarswaarnemingen heb ik niet systematisch verzameld.

Het telgebied bestaat uit een gevarieerd kultuurlandschap met een oppervlakte van ongeveer 200 ha. Aan de tellingen werd 's morgens ongeveer een uur besteed (van ca 7.30 tot 8.30 uur). Dat is per 100 ha ongeveer een kwartier minder dan Tom Heijnen aan zijn telling besteedde. Theoretisch is mijn 'trefkans' kleiner, maar daar staat tegenover dat ik wel gericht naar deze twee soorten zocht. In 1977 en 1979 kon in de maand augustus niet worden geteld.

De resultaten zijn verwerkt in figuur 1, waarbij de aantallen van vijf jaren gesommeerd zijn (per week werd op drie à vier dagen geteld). De doortrek van het Paapje begint in augustus (vroegste datum: 10 augustus, zowel in 1978 als in 1981) en duurt tot de eerste week van oktober (laatste datum: 8 oktober 1979). De grootste aantallen vallen in de eerste of in de tweede week van september. Dat het aantal doortrekkers van jaar tot jaar sterk kan verschillen blijkt uit tabel 1, waarin de jaarlijkse maximum-aantallen op één dag en de daarmee overeenkomende dichtheden per 100 ha verwerkt zijn.

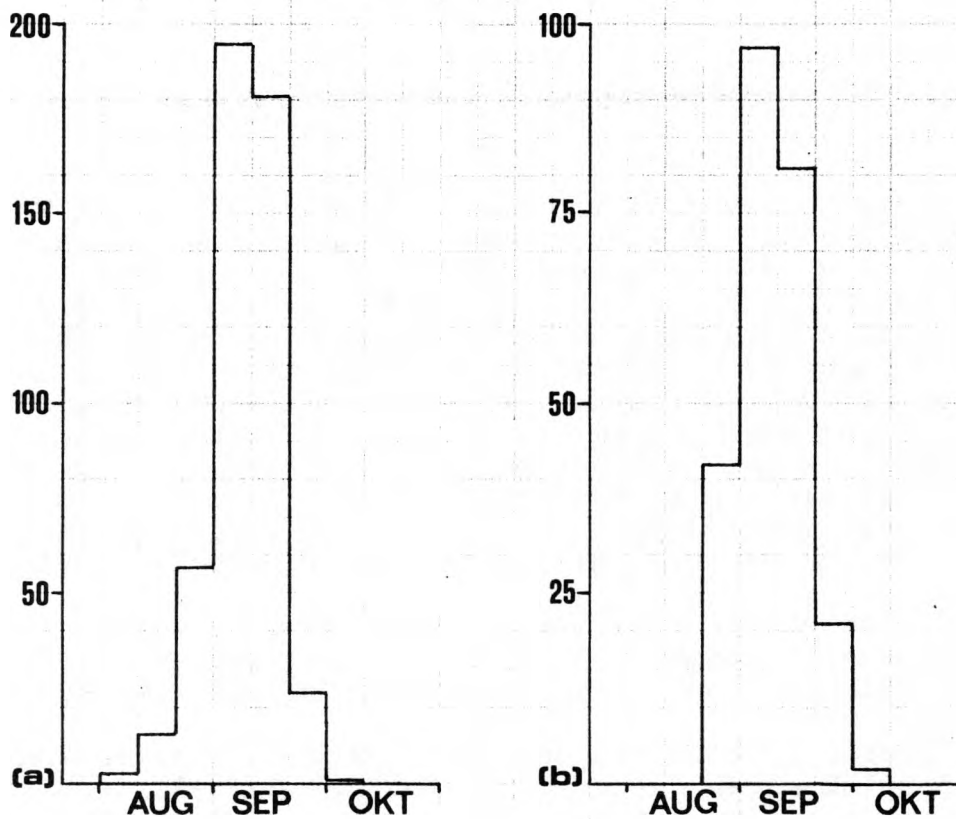
Tabel 1. Jaarmaxima en maximale dichtheden van Paapjes.

Datum	Aantal	Dichtheid (per 100 ha)
17 september 1977	19	10
12 september 1978	20	10
3/4 september 1979	10	5
3 september 1980	20	10
31 augustus 1981	11	6

Gemiddelde van vijf jaren: 8,0 Paapjes/100 ha.

In de jaren 1977, 1978 en 1980 vertoonde de trek een bijzonder regelmatig verloop met een duidelijke piek in het midden van de doortrekperiode.

Figuur 1. Totale doortrek van vijf jaar (1977-1981) in perioden van tien dagen. (a) = Paapje, (b) = Tapuit.

Het beeld is veel minder regelmatig voor de Tapuit. De doortrek valt ruwweg in de zelfde periode als die van het Paapje (vroegste datum: 24 augustus 1981, laatste datum: 8 oktober 1979). Het aantalverloop is veel grilliger dan van het Paapje en vertoont eigenlijk in de meeste jaren geen duidelijke piek; dit blijkt overigens niet uit figuur 1b, omdat die een totaalbeeld geeft van vijf jaren tellen. Ook het aantal Tapuiten kan van jaar tot jaar vrij sterk uiteenlopen (tabel 2), maar is over het algemeen duidelijk kleiner dan het aantal Paapjes.

Tabel 2. Jaarmaxima en maximale dichtheden van Tapuiten.

Datum	Aantal	Dichtheid (per 100 ha)
12 september 1977	7	4
8 september 1978	13	7
13 september 1979	7	4
26 augustus 1980	9	5
1 september 1981	14	7

Gemiddelde van vijf jaren: 5,0 Tapuiten/100 ha.

In vergelijking met de door Tom vastgestelde aantallen wekken de door mij verzamelde gegevens inderdaad de indruk, dat ook in Noord-Brabant de najaarstrek veel sterker is dan de voorjaarsstrek: in het najaar gemiddeld 8,0 Paapjes en 5,0 Tapuiten per 100 ha tegenover respectievelijk 1,1 en 2,4 in het voorjaar. Maar dit slechts ter illustratie: een vergelijking is op deze manier natuurlijk niet goed mogelijk, de gemiddelden zijn immers op heel verschillende manieren gevonden!

Literatuur

Heijnen, T. 1982. Over de doortrek van Paapjes en Tapuiten in de Kempen in mei 1982. Roodborsttapuit 1(3): 32-34.

Voorts diverse streekavifauna's.

Adres: Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk.

STERKE NAJAARSTREK VAN PAAPJES IN DE KEMPEN

Naar aanleiding van het artikel "Over de doortrek van Tapuiten en Paapjes in mei 1982 in de Kempen" door Tom Heijnen (Roodborsttapuit 1(3): 32-34) volgt hier een interessante aanvulling, maar dan uit het najaar.

Op 10 september 1978 ontmoette ik aan het Goorven te Lage Mierde Marco Bakermans en Jasper Jan de Koninck. Ieder was opgevallen dat er die dag opvallend veel Paapjes te zien waren. Al tellende kwamen we tesamen aan een totaal van 66 exemplaren. Tevens had ik die dag 16 Roodborsttapuiten en 2 Tapuiten waargenomen. Van beide andere waarnemers zijn me de aantallen van deze soorten ontgaan. Er was niet systematisch geteld. Hoogstens werd die dag wat meer op Paapjes gelet vanwege z'n opvallend talrijke voorkomen.

In ogenschouw genomen dat men een Paapje tot op 100 meter herkent of überhaupt nog opmerkt, kan een minimale dichtheid berekend worden. Tot het Goorven bedroeg de afstand die we gezamenlijk door cultuurland hadden afgelegd ongeveer 20 km en daarmee de getelde oppervlakte op circa 400 ha. Dit zou betekenen, dat de dichtheid voor dat gebied op die dag minimaal liefst $16\frac{1}{2}$ exemplaren / 100 ha bedragen heeft.

Lex Peeters, Marialaan 26, Reusel.

BELANGRIJKE WATERRIJKE VOGELGEBIEDEN IN NEDERLAND: ENKELE AAN-
VULLINGEN EN CORRECTIES

Tom Heijnen

Inleiding

Onlangs publiceerde Osieck (1982) een artikel over "belangrijke waterrijke vogelgebieden in Nederland", waarin een opsomming wordt gegeven van gebieden, die van één of meer vogelsoorten een bepaald aantal herbergen.

Op dit artikel zullen enkele aanvullingen en correcties worden gegeven wat betreft Midden- en Zuidoost-Brabant.

De criteria

Het opstellen van criteria waaraan een op te nemen gebied moet voldoen is een noodzakelijke bezigheid. Er dient immers 'ergens' een grens gesteld te worden.

Onderstaande criteria (tabellen 1 en 2) zijn internationaal vastgesteld (dit betreft de EEG) en derhalve afgestemd op de situatie van de betreffende soorten in de EEG. Men moet een gebied, dat aan de criteria voldoet dan ook op de juiste wijze aanduiden: het is een gebied van internationaal belang. Veelal stemt dit overeen met de status 'van nationaal belang' of 'van regionaal belang', maar dit hoeft niet. Omgekeerd zal het vaak voorkomen, dat gebieden die van nationaal of regionaal belang zijn, niet aan de internationale criteria voldoen. Het niet op de onderstaande lijst voorkomen wil dus niet zeggen: het gebied is voor watervogels onbelangrijk!

Tabel 1. Criteria voor broedvogels (alleen soorten die in Midden- en Oost-Brabant broeden zijn opgenomen).

<u>Soort</u>	<u>Criterium (aantal paren)</u>
Roerdomp	10
Bruine Kiekendief	5
Visdief	500
Zwarte Stern	50
Velduil	5
Blauwborst	25

Tabel 2. Criteria voor niet-broedvogels (alleen soorten die regelmatig in Midden- en Oost-Brabant voorkomen zijn opgenomen).

<u>Soort</u>	<u>Criterium (ex)</u>	<u>Soort</u>	<u>Criterium (ex)</u>
Aalscholver	300	Rietgans	700
Knobbelzwaan	1200	Kleine Rietgans	300
Kleine Zwaan	120	Kolgans	2000
Wilde Zwaan	150	Grauwe Gans	400

Bergeend	1250	Meerkoet	10000
Smient	5000	Scholekster	7500
Krakeend	550	Bonte Strandloper	20000
Wintertaling	2000	Kemphaan	10000
Pijlstaart	750	Grutto	3500
Slobeend	1000	Regenwulp	500
Tafeleend	2500	Wulp	3000
Kuifeend	5000	Zwarte Ruiter	500
Brilduiker	2000	Tureluur	2000
Nonnetje	200	Groenpootruiter	500
Kraanvogel	200		

De lijst van Osieck

In de lijst van Osieck zijn de volgende gebieden opgenomen, met vermelding van de betreffende soorten die aan de criteria voldoen:

- De Groote Peel, Mariapeel en Strabrechtse Heide (vele gemeenten).
Broedvogels: Roerdomp en Blauwborst.
Niet-broedvogels: Rietgans.
- Loozerheide en De Hoort (gemeente Budel).
Niet-broedvogels: vermeld wordt "aangrenzende Belgische gebied zou belangrijk zijn voor Kraanvogels".

Aanvullingen en correcties

Op grond van allerlei recente informatie, zowel gepubliceerd als ongepubliceerd, kunnen de volgende aanvullingen en correcties op de lijst van Osieck aangebracht worden:

Aanvullingen:

- Strijbeeksche Heide (gemeente Ulvenhout).
Niet-broedvogels: Regenwulp en rietgans.
- Rechte Heide (gemeente Goirle).
Niet-broedvogels: Regenwulp.
- Landschotse Heide (gemeente Oost-, West- en Middelbeers).
Niet-broedvogels: Regenwulp.
- Soerendonks Goor en Strijperheg (gemeenten Leende & Maarheeze).
Broedvogels: Blauwborst.
- Groote Peel, Mariapeel en Strabrechtse Heide.
Niet-broedvogels: Kraanvogel.
- Loozerheide en De Hoort.
Broedvogels: Bruine Kiekendief en Blauwborst.

Correcties:

- Groote Peel, Mariapeel en Strabrechtse Heide.
Broedvogels: Roerdomp staat ten onrechte vermeld.
- Loozerheide en De Hoort.
Niet-broedvogels: Kraanvogel staat ten onrechte vermeld.

Besluit

Heeft u meer aanvullingen en correcties op de lijst van waterrijke vogelgebieden in Brabant , neem dan zo spoedig mogelijk contact met mij op, zodat deze tijdig naar de betreffende persoon/instantie doorgegeven kunnen worden.

Literatuur

Osieck, E.R. 1982. Belangrijke waterrijke vogelgebieden in Nederland. Limosa 55: 43-55.

Adres: Jan Sluytersweg 26, 5645 JD Eindhoven.

BOEKBESPREKING

DE IJSVOGEL IN NEDERLAND, DOOR J.G.A. PROBST

Van 1966 tot en met 1970 werd door van Erve, Moller Pillot en Probst intensief ringonderzoek verricht aan IJsvogels. Na 1970 is Probst hiermee alleen doorgedaan. De daarbij verzamelde gegevens zijn intussen jammergenoeg nog steeds niet bewerkt en gepubliceerd. Toen eind 1982 het boekje "De IJsvogel in Nederland" verscheen van de hand van Probst, was menigeen dan ook nogal nieuwsgierig.

Het bleek een merkwaardig boekje te zijn, niet in de laatste plaats door het nogal willekeurig toegevoegde hoofdstuk over de Nachtzwaluw. De vele facetten van de IJsvogel passeren de revue in een groot aantal korte hoofdstukken. Wat in sommige van die hoofdstukjes aan de orde komt - classificatie, naamgeving, beschrijving - is niet nieuw en doet daarom een beetje overbodig aan. Het is bovendien jammer dat de grote hoeveelheid gegevens vaak als een anekdote verteld wordt en niet systematisch behandeld is. Met name geldt dit voor het hoofdstuk "Interessante gegevens". De motivatie voor het publiceren van deze gegevens wordt eigenlijk gegeven in het laatste hoofdstuk "Verantwoorde publicaties?" en in het "Naschrift". Probst blijkt zich danig te hebben geergerd aan de aantalsschattingen, die de laatste jaren in tijdschriften en in boeken zoals de Broedvogel-atlas van SOVON verschenen zijn. Hij beschouwt die als veel te hoog, op basis van zijn ervaringen als ringer. Goede IJsvogeljaren (Volgens de bedoelde literatuur) blijken namelijk niet samen te vallen met hoge aantallen geringde IJsvogels (adult, juveniel en als pullus) in die jaren. De relatie: veel broedvogels, dan ook veel vangsten, zal er wel zijn, maar niet zo ondubbelzinnig als hier verondersteld wordt, omdat ook de ringactiviteit aan veranderingen onderhevig zal zijn. Een en ander neemt natuurlijk niet weg, dat er geen kritiek mogelijk zou zijn op de aantalsschattingen in bijvoorbeeld de Broedvogel-atlas; door de gehanteerde methodiek en de grote verschillen in ervaring en kundigheid van de medewerkers aan het projekt wemelt het op de verspreidingskaart inderdaad van de groene stippen, zelfs wanneer we bedenken dat deze kaart een totaaloverzicht geeft van meer dan vijf broedseizoenen. Niettemin geldt, dat in het topjaar 1975 juist veel broedgevallen werden gekonstateerd in het westen en noorden van het land, dus buiten het normale areaal. En dat komt goed overeen met de opvatting die ook door Probst naar voren wordt gebracht, namelijk dat het hoofdareaal van onze IJsvogelpopulatie buiten de landsgrenzen ligt en dat onder gunstige omstandigheden IJsvogels uit Duitsland en België meer of minder ver in ons land doordringen.

Veel belangrijke ringresultaten komen met deze publicatie eindelijk in de openbaarheid, maar het ringersteam van toen zou de koppen nog eens bij elkaar moeten steken, want er is ongetwijfeld veel meer uit te halen.

Het nu voor ons liggende boekje is overigens een met enthousiasme geschreven verhaal van een ervaren vogelaar, een oude rot in het vak, die misschien niet ten onrechte zijn jongere collega's waarschuwt voor het trekken van al te vlotte konklusies. Het ontleent zijn waarde verder vooral aan de waarschuwende woorden, die erin gesproken worden over de kwetsbaarheid en de storingsgevoeligheid van soorten als de IJsvogel, zeker in ons overvolle land. Dat is een boodschap die we ter harte moeten nemen.

BEKEN
IN
BRABANT

-63-

noordbrabants
kloosterstraat 26

natuurmuseum
5038 VP tilburg

AAN ALLEN-DIE HART HEBBEN VOOR NATUUR EN MILIEU

VOORJAAR EN ZOMER 1983 IN HET TEKEN VAN DE BRABANTSE BEKEN

Voorjaar en zomer van dit jaar zullen op initiatief van het Noordbrabants Natuurmuseum in het teken staan van de laaglandbeken van Noord-Brabant. De belangrijkste reden daarvoor is natuurlijk, helaas, dat dit zo typische en relatief zeldzame landschapselement aan zoveel bedreigingen blootstaat, al sinds tientallen jaren in ernstige mate. Om dit probleem onder de aandacht te brengen wordt een aantal activiteiten georganiseerd en wordt ook u - bij deze - opgeroepen daarin een bijdrage te leveren.

TENTOONSTELLING

Vanaf 25 maart zal in het Noordbrabants Natuurmuseum een tentoonstelling te zien zijn over de beken in Brabant. Aspecten die daarbij aan de orde komen zijn:

- ontstaan van beken in samenhang met het ontstaan van het brabantse landschap;
- de historische gebondenheid van de mens aan de beken en beekdalen en zijn invloed daarop, waarbij een principiële onderscheid bestaat tussen de invloed van de prehistorische mens, de mens tot en met de 19e eeuw en de mens in de 20e eeuw;
- daarvan vooral de agrarische activiteiten;
- de flora en de fauna van de beken zelf en van de erbij behorende biotopen (beemden, blauwgraslanden, beekmoerassen, broekbossen, etc.);
- de voornaamste bedreigingen, wat eraan te doen, door natuurbeschermingsorganisaties en de overheid, perspectieven voor de toekomst.

Bij de tentoonstelling wordt een edukatief programma georganiseerd voor het onderwijs. Voorafgaand aan de tentoonstelling wordt een voorlichtingsbijeenkomst georganiseerd voor onderwijsgevendend.

HET BOEK "BEKEN IN BRABANT"

Door de Brabantse Milieufederatie wordt het eerder verschenen boek "Beken in Brabant, hoe houden wij dit bezit" van de hand van J. van der Straaten, P.C. von Meijenfildt en H. Moller Pillot geheel herzien en opnieuw uitgegeven. Het is de bedoeling dat het eerste exemplaar bij de opening van de tentoonstelling ten doop wordt gehouden.

DOCUMENTAIRE FILM

Door de Stichting Dala-filmproducties wordt een documentaire film vervaardigd over het onderwerp. Aan die film zal een zo groot mogelijke verspreiding gegeven worden.

DIAKLANKBEELD

Tijdens de tentoonstelling zal een diaklankbeeld worden vertoond, dat na de tentoonstelling voor bruikleen aan het onderwijs beschikbaar zal zijn.

SYMPOSIUM BEKEN IN BRABANT

Het ligt in de bedoeling om eind mei of begin juni een symposium te organiseren over de problematiek van de brabantse beken. Realisatie hangt nog af van financiële aspecten.

BEROEP OP VRIJWILLIGERS: AKTIVITEITEN GEBUNDELD

Op u als vereniging of werkgroep die zich inzet voor natuur en milieu in Noord-Brabant doen wij een beroep één of meer activiteiten te organiseren die aansluiten op het thema, bijvoorbeeld:

een excursie

het uitzetten van een wandelroute

het uitzetten van een fietstocht

een lezingencyclus

een diaavond

etcetera

Als u die activiteit nu plant en vóór 1 maart aanstaande, doch liefst zo snel mogelijk, aan ons kenbaar maakt, wordt deze afgedrukt in de bij de tentoonstelling uit te geven brochure. In die brochure komt ook een bondige samenvatting van de problematiek die in de tentoonstelling aan de orde komt.

Door het organiseren van een activiteit draagt u uw steentje bij aan behoud en/of herstel van een van onze meest waardevolle bezittingen!

MAAK VOOR HET AAN ONS DOORGEVEN VAN UW AKTIVITEITEN GEBRUIK VAN BIJGAANDE FORMULIEREN. U KUNT ZE - ONGEFANKEERD - TERUGZENDEN NAAR:

NOORDBRABANTS NATUURMUSEUM

ANTWOORDNUMMER 60525

5000 WB TILBURG

(in open envelop)

Voor nadere inlichtingen:

Paul van Kerkhoven (educatief medewerker)

Frans Ellenbroek (directeur)

telefoon: 013 - 423228